



DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Gdańsk, dnia 12 maja 2023 r.

Poz. 2171

UCHWAŁA NR XL/693/2023 RADY GMINY STĘŻYCA

z dnia 4 kwietnia 2023 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Stężyca na lata 2022 - 2025

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), po uzyskaniu pozytywnej opinii Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Stężyca uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Stężyca na lata 2022 - 2025 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego.

Przewodniczący Rady Gminy
Stężyca

Stefan Literski

Załącznik do uchwały Nr XL/693/2023
Rady Gminy Stężyca
z dnia 4 kwietnia 2023 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY STĘŻYCA NA LATA 2022-2025



SPIS TREŚCI:

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
3.1. Obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami	4
3.2. Definicje	4
3.3. Sposoby opieki nad zabytkami w świetle przepisów ustawy o ochronie zabytków opieki nad zabytkami	5
3.4. Opieka nad zabytkami jako zadanie własne gminy.	7
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.	7
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.	7
4.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013” z Uzupełnieniem Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020” (dokument wdrożeniowy: Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”)	8
4.3. Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020	9
4.4. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.	10
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.	11
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.	11
5.1.1. Strategia Rozwoju Gminy Stężycy na lata 2014-2025	12
5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Stężycy.	13
5.1.2.1. Uwarunkowania zewnętrzne.	14
5.1.2.2. Uwarunkowania wewnętrzne.	14
5.1.2.3. Ochrona środowiska kulturowego.	15
5.1.2.4. Zasady ochrony i kształtowania wartości kulturowych układów przestrzennych wsi.	16
5.2. Charakterystyka i ocena zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa krajobrazu kulturowego i dziedzictwa niematerialnego Gminy Stężycy.	17
5.2.1. Rys historyczny gminy oraz poszczególnych miejscowości na jej obszarze.	17
5.2.2. Walory krajobrazowe gminy.	22
5.2.3. Opis zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.	24
5.2.3.1. Układ ruralistyczny wsi.	25
5.2.3.2. Obiekty sakralne.	25
5.2.3.3. Obiekty dworskie	26
5.2.3.4. Zabytki techniki	27
5.2.3.5. Obiekty użyteczności publicznej.	27

5.2.3.6. Zieleń zabytkowa	28
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.	29
5.3.1. Zabytki nieruchome gminy Stężycy wpisane do rejestru zabytków nieruchomych województwa pomorskiego.	29
5.3.2. Zabytki ruchome gminy Stężycy wpisane do rejestru zabytków ruchomych województwa pomorskiego.	30
5.4. Zabytki gminy Stężycy ujęte w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.	30
5.5. Gminna Ewidencja Zabytków - wykaz kart adresowych.	32
5.6. Ochrona zabytków archeologicznych.	36
5.6.1. Identyfikacja przedmiotu ochrony.	36
5.6.2. Ochrona stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej.	50
5.6.3. Ochrona płaskich stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.	50
5.6.4. Ochrona płaskich stanowisk archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków.	51
5.6.5. Przepisy końcowe.	51
5.7. Niematerialne dziedzictwo kulturowe.	52
5.8. Obiekty postulowane do wpisu do ewidencji lub rejestru zabytków.	53
5.8.1. Postulowane o wpis do Rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego	53
5.8.2. Postulowane o włączenie do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.	54
6. Ocena dziedzictwa kulturowego gminy Stężycy. Analiza szans i zagrożeń.	55
7. Założenia programowe - priorytety i kierunki działań - zadania.	56
8. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.	57
9. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.	58
10. Podsumowanie - sposoby realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków w gminie Stężycy	58

1. WSTĘP

Przedmiotem niniejszego opracowania, w jej szerokim znaczeniu jest dziedzictwo kulturowe pozostające w granicach administracyjnych gminy Stężyca. Celem opracowania jest określenie podstawowych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami gminy Stężyca. Program Opieki nad Zabytkami ma za zadanie inicjować, wspierać i koordynować prace z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniać a także promować ochronę dziedzictwa kulturowego tego terenu. Jest on także podstawą współpracy między samorządem gminy a właścicielami obiektów zabytkowych oraz Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Rozwijanie współpracy w kolejnych latach powinno przynieść społeczności gminy Stężyca wymierne korzyści w zachowaniu dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 710 z późn. zm.) nakłada na gminy obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Przyjęto wytyczne zawarte w poradniku metodycznym opracowanym przez Krajowy Ośrodek i Badań i Dokumentacji Zabytków pt. Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik Metodyczny- Warszawa 2008 r.

Podstawą do wykonania programu opieki nad zabytkami w gminie Stężyca na lata 2022 - 2025 było przede wszystkim **zaktualizowanie** sporządzonych w 2014 roku kart ewidencji zabytków na podstawie Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków, kart cmentarzy, kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa oraz własnego rozeznania o wartości obiektów.

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem wymagającym cyklicznej aktualizacji. Pierwsze opracowanie powstało w maju 2014 r. i jest istotnym punktem odniesienia dla programów powstających na kolejne okresy czteroletnie, z koniecznymi zmianami, które będą uwzględniać nowe uwarunkowania prawne i administracyjne oraz zmieniające się warunki gospodarcze i społeczne. Program opieki nad zabytkami jest dokumentem uzupełniającym w systemie planowania.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizowanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów lokalnych. Zgodnie z brzmieniem art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1372) „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy m.in. kultury (...), w tym (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza program opieki nad zabytkami swojej gminy na okres 4 lat. Podstawowym celem jego jest:

- 1) Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- 2) Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,

- 3) Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- 4) Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- 5) Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- 6) Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

3.1. Obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami

Jak już wspomniano powyżej obowiązek sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami określa zapis art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r, poz. 710 z późn. zm.).

Zgodnie z nim:

- 1) Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
- 2) Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
- 3) Programy, o których mowa powyżej, ogłaszane są w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
- 4) Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3.2. Definicje

Istotną sprawą wydaje się przypomnienie w tym miejscu definicji związanych z ochroną zabytków. Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami szczegółowo określają definicje słownictwa dotyczące ochrony zabytków:

- 1) **Zabytek**- nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- 2) **Zabytek nieruchomy** - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, których mowa w pkt. 1
- 3) **Zabytek ruchomy** – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1
- 4) **Zabytek archeologiczny** – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień

kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem

- 5) **Instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami,
- 6) **Prace konserwatorskie** – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań
- 7) **Prace restauratorskie** – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie
- 8) **Badania konserwatorskie** – działania mające na celu rozpoznani historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich
- 9) **Badania architektoniczne** – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń
- 10) **Badania archeologiczne** – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego
- 11) **Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg
- 12) **Historyczny zespół budowlany** - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi
- 13) **Krajobraz kulturowy** – przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze
- 14) **Otoczenie** – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

3.3. Sposoby opieki nad zabytkami w świetle przepisów ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami.

Na podstawie art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji RP zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710).

Według zapisów art. 4 cytowanej ustawy ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,

- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 powyższej ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W myśl art. 6 ust. 1 ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - krajobrazami kulturowymi,
 - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego,
 - obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - cmentarzami,
 - parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2019 poz. 1479 z późn. zm.),
 - instrumentami muzycznymi,
 - wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - cmentarzyskami,
 - kurhanami,
 - reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Art. 6 ust. 2 ustawy mówi również, iż ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

W ustawie znajdują się zapisy precyzujące formy ochrony zabytków. Art. 7 ustawy stanowi, iż formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków, a także wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ponadto uregulowania dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się m.in. w poniższych ustawach:

- Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2021r. poz. 741 z późn. zm.),
- Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 z późn. zm.),
- Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 z późn. zm.),
- Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194),
- Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1973),
- Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1098),
- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1327),
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i dziedzictwa narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2021 poz. 56).

3.4. Opieka nad zabytkami jako zadanie własne gminy:

Obowiązki gminy w analizowanym zakresie określają zarówno przepisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710) jak również ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1372)

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami są zbieżne z Gminnym Programem Opieki nad Zabytkami Gminy Stężyca. Cele te wymienione są w **Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022** przyjętym uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M.P. Dz. Urz. R.P. z 11

września 2019 r. poz. 808). Niniejszy Program ma na celu realizację przepisu art. 84 w związku z art. 86 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840). Program 2019–2022 jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem głównym Programu 2019-2022 jest „Stworzenie warunków dla zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”, który realizowany jest przez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działań, tj.:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
 - 1) wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym,
 - 2) wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym,
2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami,
 - 1) merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami,
 - 2) podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego,
3. Budowa świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego,
 - 1) upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości,
 - 2) tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

4.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 –2013” z Uzupełnieniem Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020” (dokument wdrożeniowy: Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”)

Przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004r. „Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2013” oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020” przyjęte w 2005r. zawiera strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Misją strategii jest: Zrównoważony rozwój kultury, jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określający całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.

Celem strategicznym Narodowego Programu Kultury jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych. W przypadku Gminy Stężyca powyższy cel może być realizowany dzięki następującym celom częściowym:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

Za cel strategiczny Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Kultury i Zachowanie Dziedzictwa Kulturowego przyjęto tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności i znaczenia kultury, jako czynnika rozwoju społeczno - ekonomicznego. Cel ten będzie realizowany między innymi poprzez wdrażanie priorytetów w zakresie:

- ochrony i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym,
- budowy i rozbudowy infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym,
- renowacji i konserwacji zabytków architektury.

W kontekście Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Stężyca istotne wydają się ostatnie z wymienionych działań. Celem realizacji działania jest zachowanie dla przyszłych pokoleń obiektów dziedzictwa kulturowego poprzez renowację, konserwację, a także zabezpieczenie przed zniszczeniem, kradzieżą.

W ramach działania do realizacji przewiduje się projekty infrastrukturalne o wartości powyżej 100 tys. euro. Wśród kwalifikujących się projektów są między innymi:

- konserwacja zabytków ruchomych, nie wchodzących w skład zasobów muzealnych, w tym wystroju i historycznego wyposażenia kościołów,
- zabezpieczenie przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych.

Beneficjentami Programu mogą być między innymi jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia, organizacje pozarządowe działające na zasadzie non - profit, kościoły i związki wyznaniowe.

4.3. Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 -2020

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Stężyca, w wielu punktach jest zbieżny z głównymi zadaniami Programu Operacyjnego Uzupełnienia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020 pod nazwą „**Dziedzictwo kulturowe**”, a w szczególności z priorytetem dotyczącym rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Jego celem jest w szczególności:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,
- zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.

Beneficjentami Programu mogą być m.in. samorządowe instytucje kultury i jednostki samorządu terytorialnego. Zadania Programu będą realizowane poprzez rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych, realizowany bez udziału środków europejskich, dotyczący bezpośrednio:

- ochrony i zachowania krajobrazu kulturowego wsi,
- rewitalizacji, rewaloryzacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele inne niż kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych, parków i ogrodów,

- rewaloryzacji i konserwacji zabytków budownictwa drewnianego,
- rewaloryzacji zabytkowych cmentarzy oraz renowacji, ochronie i zachowaniu miejsc pamięci i martyrologii,
- prowadzenia badań archeologicznych i zabezpieczenia zabytków archeologicznych,
- konserwacji zabytków ruchomych (nie wchodzących w skład zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów,
- dokumentowania zabytków (w tym badania naukowe i inwentaryzacja),
- zabezpieczenia przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych,
- ochrony zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

4.4. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

Jednym z programów strategicznych dla województwa pomorskiego jest powstały w marcu 2014r. **Projekt Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020**. Dla niniejszego programu opieki nad zabytkami, istotny jest dział poświęcony turystyce i kulturze.

Ważnym czynnikiem rozwoju dziedzictwa kulturowego, będącego świadectwem bogatych tradycji i tożsamości regionalnej jest dążenie do wzrostu atrakcyjności turystycznej województwa. Zasoby dziedzictwa kulturowego tworzą ogromne i ciągle jeszcze słabo wykorzystane możliwości rozwojowe regionu. Podjęte w tym zakresie przedsięwzięcia przyczynią się do wzrostu roli kultury i turystyki jako czynnika stymulującego rozwój społeczno-gospodarczy województwa pomorskiego. Realizowane będą przedsięwzięcia, które mogą dotyczyć gminy Stężyca jak np.: modernizacja, rewaloryzacja, renowacja, konserwacja i adaptacja budynków i budowli i innych obiektów o znaczeniu historycznym a także zabezpieczenie obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń oraz poprawa dostępu do obiektów zabytkowych.

Istotnym też dla województwa pomorskiego a tym samym gminy Stężyca jest wspieranie i zachowanie walorów turystycznych poprzez realizowanie m.in. następujących przedsięwzięć m.in.: ochrona, rewaloryzacja i udostępnianie miejsc cennych przyrodniczo (np. szlaki turystyczne, ścieżki rowerowe, ścieżki dydaktyczne, punkty widokowe a także rewaloryzacja parków gminnych, podworskich oraz zabytkowych cmentarzy jak dóbr kultury). Dokument ten uwzględnia wyniki regionalnych konsultacji społecznych, postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko.

Bardziej długofalowym dokumentem jest „**Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020**” gdzie w rozdziale „Unikatowa oferta turystyczna i kulturalna” proponuje się wykorzystywanie w sposób racjonalny i efektywny walorów naturalnych, kulturalnych oraz dziedzictwa kulturowego regionu poprzez wzmocnienie wizerunku danego terenu oraz większą rozpoznawalność i spójność kluczowych regionalnych marek turystycznych i kulturalnych.

W Programie Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2016-2019 przyjętym w dniu 26 września 2016 r. Uchwałą nr 274/XXVI/16 Sejmiku Województwa Pomorskiego głównym zamierzeniem jest stworzenie warunków dla kreowania i realizowania

zadań z zakresu ochrony zabytków na terenie województwa pomorskiego oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego jako czynnika wpływającego na realizację planów rozwojowych regionu w zakresie jakości życia mieszkańców oraz wzrostu konkurencyjności gospodarki. Jest to trzeci tego typu dokument opracowany dla województwa pomorskiego. W toku prac, jako podstawowy punkt odniesienia przyjęto zakres i sposób realizacji poprzednio obowiązujących programów na lata 2007-2010 oraz 2011-2014. Zawiera cele gospodarcze, społeczne, kulturowe i ekologiczne ujmowane z ponadpokoleniowego punktu widzenia. W ramach prac nad strategią opracowana została diagnoza stanu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, która wskazała m.in. na wagę znaczenia wartości regionalnych: kultury i tożsamości, w tym na fakt, m.in. że: poczucie tożsamości regionalnej jest w województwie pomorskim zróżnicowane, a kultura i tradycja zajmują szczególne i trwałe miejsce w wartościach kulturowych regionu. Województwo pomorskie wyróżnia oryginalna wielokulturowość, stanowiąca mieszaninę dziedzictwa polskiego (w tym kaszubskiego, kociewskiego i kresowego), hanzeatyckiego, pruskiego, ale również ukraińskiego, jej materialnym odzwierciedleniem są liczne zabytki i obiekty kulturalne. Istotne jest także dziedzictwo historii najnowszej. Ponadto województwo pomorskie posiada unikatowe i różnorodne zasoby przyrodnicze i krajobrazowe o dużym potencjale generującym ruch turystyczny.

Na poziomie powiatu istotnym jest opracowanie **Strategii Rozwoju Powiatu Kartuskiego 2040**, które powstało w grudniu 2016r. W interesującym nas temacie opieki nad zabytkami podkreślona została kultura kaszubska jako ważne bogactwo tego powiatu i jego mieszkańców, co buduje poczucie wspólnoty i tożsamości. Dziedzictwo, tradycje Kaszubów, w tym język, piśmiennictwo, muzyka, obyczaje, wzornictwo, rękodzieło i architektura stanowią o wyjątkowości i unikatowości naszej małej ojczyzny w skali kraju. Kultura Kaszub przekazywana jest w sposób naturalny kolejnym pokoleniom, zarówno w domach rodzinnych, jak i szkołach, w których dzieci mogą uczestniczyć w lekcjach języka kaszubskiego. Dodatkowo, ważnym ogniwem zachowania i promocji kultury kaszubskiej są lokalne centra kultury i muzea. Do najważniejszych miejsc na mapie znaczeniowej Kaszub należy bez wątpienia zaliczyć Muzeum Kaszubskie w Kartuzach, Centrum Edukacji i Promocji Regionu w Szymbarku czy Muzeum Ceramiki Kaszubskiej Neclów w Chmielnie. Istotną rolę odgrywa Żukowska Szkoła Haftu Kaszubskiego, oddziałująca na wzornictwo całych Kaszub. Zachowaniu pamięci, kultywowaniu tradycji i wierzeń służą też ośrodki kultu religijnego o znaczeniu ponadlokalnym, w tym Sanktuarium Królowej Kaszub w Sianowie, przepiękna Kolegiata w Kartuzach wraz z pozostałościami po kompleksie klasztornym, a także kościół w Żukowie, pozostały po klasztorze Norbertanek, będący najstarszym obiektem gotyckim w powiecie.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami na poziomie gminy.

5.1.1. Strategia Rozwoju Gminy Stężyca na lata 2014 - 2025

Jednym z podstawowych dokumentów określającym obszary, cele i kierunki interwencji polityki rozwoju gminy jest Strategia Rozwoju Gminy Stężycy na lata 2014 – 2025.

Z treści powyższej strategii wynika, że przodującymi walorami Gminy Stężycy poza atrakcjami środowiska przyrodniczego są walory kulturowe związane z położeniem na historycznym terenie Kaszub – w jego najbardziej tradycyjnej i rdzennej części. Fakt ten powoduje, że tereny te bogate są w zabytki kultury zarówno materialnej, jak i niematerialnej świadczące o odmienności kultury kaszubskiej i bogatej przeszłości historycznej tego obszaru. Na tej podstawie należy wskazać, że wiele z istniejących obecnie obiektów materialnych ma status obiektów podlegających ochronie prawnej. W tym zakresie ochrona krajobrazu kulturowego w gminie Stężycy dotyczy:

- obiektów wpisanych do rejestru zabytków – zespół dworsko-parkowy w Sikorzynie, kościół parafialny p.w. Św. Katarzyny Aleksandryjskiej oraz dawny zbór ewangelicki w Stężycy, zespół kościoła parafialnego p.w. Św. Józefa z plebanią, kaplicą przedpogrzebową, budynkami gospodarczymi i elementami małej architektury (mur kościelny, brama, atrium) w Wygodzie Łączyńskiej, a także dawny zbór ewangelicki w Szymbarku oraz młyn wodny w Gołubiu.
- 12 obiektów archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków – w tym cmentarzyska płaskie i kurhanowe oraz grodziska,

W przypadku dóbr kultury niematerialnej szczególnie ważnym wyznacznikiem tożsamości narodowej, czy etnicznej jest kultura ze wszystkimi jej składnikami. W sytuacji Gminy Stężycy jak i całych Kaszuby szczególną rolę odgrywa język – jedyny język regionalny w Polsce. Jest on jedynym z języków polskich należących do lechickiej grupy języków zachodniosłowiańskich. Kaszubskim posługuje się wielu mieszkańców województwa pomorskiego. Jest on obecny w literaturze, prasie, radiu, telewizji, w szkole i wielu kościołach. Dzięki wielu wybitnym twórcom kaszubskim, rozwój i znaczenie języka idzie teraz we właściwym kierunku, jej rozwijanie i kultywowanie. Obok języka polskiego, język kaszubski jest jedynym językiem „regionalnym” uznanym prawnie w naszym kraju. Obszar gminy Stężycy charakteryzuje się w tym zakresie jednym z najwyższych na terenie kaszub odsetkiem ludności, która posługuje się językiem kaszubskim. W całej Gminie Stężycy ludność kaszubska stanowi aż 95 % wszystkich jej mieszkańców, co plasuje ją na drugim miejscu w powiecie kartuskim zaraz po gminie Sierakowice.

Na podstawie diagnozy społecznej (z uwzględnieniem m. in. powyższych walorów gminy), a także dzięki konsultacjom, podczas których przedstawiono mieszkańcom założenia przeprowadzonej analizy SWOT oraz specyfiki obszaru gminy określono kierunki działań, które mają być realizowane w najbliższej perspektywie. Stworzono schemat celów, który uporządkował postulaty i sugestie mieszkańców, tworząc jednocześnie wizję rozwoju gminy. Biorąc pod uwagę obszary, wokół których skupiały się prace nad analizą SWOT wyodrębniono 3 główne cele:

- 1) Zrównoważony rozwój przestrzenny i ochrona środowiska naturalnego,
- 2) Rozwój społeczny i kulturalny,
- 3) Wspieranie rozwoju turystyki, przedsiębiorczości i rolnictwa.

Głównymi problemami gminy Stężycy, 22 lata temu, gdy powstawała pierwsza strategia rozwoju były:

- brak aktualnego planu zagospodarowania przestrzennego
- poprawa jakości lokalnych dróg

- utylizacja odpadów stałych
- nielegalne obiekty rekreacyjne
- brak koncepcji rozwoju turystyki i usług około turystycznych
- zachowanie walorów przyrodniczo – krajobrazowych gminy
- brak spójnego procesu rozwijania kultury
- brak metod pozyskiwania środków na cele rozwoju kultury
- zapewnienie promocji gminy
- pozyskanie większej puli pieniędzy z turystyki do budżetu gminy
- osiągnięcie korzyści z tytułu istnienia Parku Krajobrazowego
- osiągnięcie wystarczającego poziomu infrastruktury dla turystyki
- uzyskanie wsparcia finansowego dla proekologicznych rozwiązań w infrastrukturze
- doprowadzenie do odpowiedniego stosowania i egzekwowania prawa wodnego
- sprawa własności jezior – przejęcie przez gminy
- usytuowanie w gminie szkolnictwa na poziomie średnim i możliwości doksztalcenia się osób dorosłych
- oczyszczenie ścieków zrzucanych obecnie do wód powierzchniowych

Obecnie rozwój gminy Stężyca w dużej mierze polepszył się, choć opieka nad zabytkami nie jest jeszcze na najwyższym poziomie. Wiele punktów programu z 1999 roku porównując z aktualną strategią zostało zrealizowanych. Bardzo dużo zrealizowano w zabytkach wpisanych do Rejestru Zabytków, jednak inne wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków są uzależnione od starań i wyłącznego wkładu właścicieli tych obiektów. Zwiększenie inwestycji na ochronę zabytków przyniosłoby wymierne, dodatkowe korzyści dla wizerunku gminy.

Jednym z podstawowych dokumentów jest **Program Rozwoju Lokalnego Gminy Stężyca z 2004r.** Opracowanie w sposób szczegółowy omawia sytuację społeczno- gospodarczą gminy w tym interesujące nas walory turystyczne a co za tym idzie, istniejące zabytki na tym terenie. Omówione jest szereg miejscowości tej gminy o wysokich wartościach kulturowych, stan ich zachowania jak i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej a także krajobrazu kulturowego tak istotnego pod względem turystycznym dla gminy Stężyca.

5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Stężyca

Uchwałą Nr XXI/321/2021 Rady Gminy Stężyca z dnia 27 kwietnia 2021r. w sprawie uchwalenia zmian części studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Stężyca, dokonano kolejnych już zmian do Studium pochodzącego z 2005r. Polityka przestrzenna gminy opiera się na miejscowych planach zagospodarowania poszczególnych miejscowości.

Ważnym dla tego programu jest omówienie uwarunkowań wynikających ze stanu ładu przestrzennego i wymogów jego ochrony oraz uwarunkowań wynikające ze stanu środowiska, w tym stanu rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej, wielkości i jakości zasobów wodnych oraz wymogów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego. Dla programu ochrony zabytków gminy istotnym są uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W opracowaniu przedstawiono waloryzację miejscowości gminy Stężyca pod względem ich wartościach kulturowych jak i

zagrożenia dla tych wartości. Jednym z wielu wytycznych studium jest m.in. zachowanie wartości historycznych gminy poprzez ochronę obiektów zabytkowych, ochronę wartości krajobrazowych oraz tradycji kulturowej. W studium określa się w szczególności:

- kierunki zmian w strukturze przestrzennej gminy oraz w przeznaczeniu terenów
- obszary oraz zasady ochrony środowiska i jego zasobów, ochrony przyrody, krajobrazu kulturowego
- obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

5.1.2.1. Uwarunkowania zewnętrzne.

Gmina Stężyca położona jest w środkowej części województwa pomorskiego w powiecie kartuskim. Sąsiaduje z gminami: Kartuzy, Chmielno, Somonino, Kościerzyna, Sulęczyno i Sierakowice. Znajduje się w obrębie wielofunkcyjnej strefy pojeziernej o charakterze rolno – leśno - turystycznym, z preferencjami dla rolnictwa ekologicznego oraz wiodącymi funkcjami turystyki krajoznawczej i kwalifikowanej. Większa część obszaru gminy położona jest w granicach Kaszubskiego Parku Krajobrazowego i otuliny. Obszary najbardziej cenne przyrodniczo i krajobrazowo znajdują się w granicach Parku Krajobrazowego i jego otuliny. W ramach Planu Ochrony Parku wyznaczono zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, rezerваты oraz pomniki przyrody. Obszary prawnie chronione zajmują w gminie powierzchnię 7.793,4 ha, co stanowi 48,7% powierzchni gminy.

Obszary zawierające obiekty i zespoły o wartościach kulturowych oraz stanowiska archeologiczne są zgrupowane głównie w granicach Parku Krajobrazowego. Zachowały się elementy średniowiecznej struktury osadniczej: grodziska, lokacyjne układy osad i wsi folwarcznych oraz trakty komunikacyjne. O historii budownictwa regionalnego świadczą zabytki: obiekty sakralne, chaty oraz obiekty małej architektury (kapliczki i krzyże przydrożne).

5.1.2.2. Uwarunkowania wewnętrzne.

Budownictwo mieszkaniowe na obszarze gminy cechuje duże rozproszenie. Na 160 km² powierzchni gminy rozmieszczonych jest aż 58 miejscowości w 18-tu sołectwach, przy czym 36 miejscowości i przysiółków liczy mniej niż 100 mieszkańców.

We wsi gminnej Stężyca oraz w innych wsiach, gdzie zachowało się pierwotne rozplanowanie przestrzenne, występuje ład przestrzenny. Nowopowstała zabudowa tworzy się wzdłuż historycznych ciągów komunikacyjnych. Jednak atrakcyjność gminy powoduje wzrost zapotrzebowania na budowę i powstają nowe zespoły, zwłaszcza w oderwaniu od istniejącej zabudowy wiejskiej, powodując destrukcję krajobrazu kulturowego. Powstają formy osadnicze obce tradycyjnym formom wsi kaszubskich. Tworzą się nowe zespoły zabudowy niejednokrotnie liczniejsze niż wsie rodzinne, znikają tradycyjne formy budownictwa zarówno w formie architektonicznej jak i w materiale. Powstają domy-wille o kubaturze i gabarycie znacznie przewyższającym istniejącą zabudowę, rezygnujące z tradycyjnego materiału: kamienia, cegły, drewna i konstrukcji szkieletowej.

Położenie gminy i urozmaicony krajobraz zdecydowały o jej wizerunku kulturowym (bogactwo jezior i lasów, ukształtowanie terenu). Na tym terenie odkryto liczne znaleziska

archeologiczne, co stanowi o licznych osadnictwie w prehistorii. Zachowały się elementy średniowiecznej struktury osadniczej. Są to grodziska, układy ruralistyczne osad i założeń folwarcznych oraz trakty komunikacyjne. Zachowały się również obiekty architektoniczne w postaci chat, domów obiektów usługowych i sakralnych.

Postuluje się utworzenie parku kulturowego – „Uniradze – Tysiącletniej nekropolii na Kaszubach” jako największej nekropolii z grobami kurhanowymi datowanymi od późnej epoki brązu (X w p.n.e.) do XII w n.e. Znajduje się na terenie leśnictwa Uniradze i Przewóz. Do chwili obecnej zachowało się 2.763 kurhanów. Pierwsze badania wykopaliskowe przeprowadził nestor polskiej archeologii Józef Kostrzewski z Poznania w 1922 roku. W pierwszym badanym wykopaliskowo kurhanie odkrył dwa pochówki szkieletowe. Dalsze prace wykopaliskowe kontynuował w 1934 roku Jacek Delekt archeolog z Torunia. Odkrył on wówczas kurhan zawierający 13 pochówków szkieletowych. Sensacją archeologiczną było odkrycie warkocza pochowanej w kurhanie dziewczyny. Podjęte, przez prof. Mariusza Ziółkowskiego w 2000 roku ostatnie badania wykopaliskowe potwierdziły tezę, że cmentarzysko użytkowane było przez prawie 2 500 lat.



5.1.2.3. Ochrona środowiska kulturowego.

Kierunki polityki przestrzennej w zakresie ochrony zasobów i walorów środowiska kulturowego oraz kształtowania walorów krajobrazów stanowiących o tożsamości regionu:

- prowadzenie działań organizacyjnych, promocyjnych i badawczych pod kątem podniesienia świadomości społecznej w zakresie znaczenia i ważności obiektów kulturowych oraz zasad i metod ich konserwacji, a także późniejszego ich użytkowania,
- ochrona tożsamości kulturowej miejsca – objęcie ochroną obszarów zabudowy w sąsiedztwie wartościowych zespołów przestrzennych i ich rekompozycja przestrzenna, pozwalająca na wyeksponowanie wartościowych cech zespołów,
- łączenie ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego poprzez ochronę krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z historycznym założeniem architektonicznym, zachowanie i odtwarzanie dawnych układów i funkcji terenów zielonych w ich pierwotnym kształcie wraz i infrastrukturą, rewaloryzację parków pod kątem zwiększenia ich atrakcyjności jako miejsc wypoczynku,
- przystosowanie obiektów zabytkowych do nowych funkcji.
- zachowanie, udostępnianie i zagospodarowanie stanowisk archeologicznych o zachowanych formach krajobrazowych w celach naukowych, dydaktycznych oraz turystycznych,

- propagowanie tradycyjnych form architektury wiejskiej w zakresie bryły, detalu architektonicznego i materiałów wykończeniowych,
- ochrona i rewaloryzacja starych układów ruralistycznych oraz części wsi – decydujących o zachowaniu walorów krajobrazowych,
- eksponowanie wsi o wybitnych walorach krajobrazowych, rekompozycja, restylizacja, i uporządkowanie zabudowy wsi,
- likwidacja obiektów rekreacyjnych wzniesionych z naruszeniem przepisów prawa budowlanego,
- egzekwowanie dla projektów budów, przebudów i rozbudów realizacji ocen skutków dla krajobrazu w ramach ocen skutków dla krajobrazu w ramach raportu oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko,
- zachowanie i utworzenie warunków ekspozycji panoram widokowych z tras komunikacyjnych na szczególnie interesujące obiekty krajobrazowe,
- wyłączenie z zabudowy odpowiednio szerokiego pasa przybrzeżnego w celu utrzymania walorów krajobrazowych brzegów jezior,
- określanie w dokumentach planistycznych zasad zagospodarowania punktów widokowych i ochrony panoram widokowych,
- ochrona istniejących panoram widokowych – w tym zakaz wznoszenia budynków i budowli przysłaniających ekspozycję krajobrazową z punktów widokowych oraz wprowadzanie zieleni wysokiej.

Z kierunków polityki przestrzennej w zakresie ochrony zieleni należy wyróżnić:

- w drzewostanie przydrożnym pełniącym funkcję izolacyjno-ochronną i krajobrazową – zachowanie, pielęgnacja, uzupełnienie, ograniczenie wycinki,
- w parku dworskim w Sikorzynie stanowiącym ważny element kulturowy i przyrodniczy gminy – pielęgnacja, kompleksowa rewaloryzacja parków.

5.1.2.4. Zasady ochrony i kształtowania wartości kulturowych układów przestrzennych wsi.

Wsie zwarte o regularnych układach przestrzennych:

- Wsie placowe: **Potuly, Szymbark, Nowe Czaple, Nowa Wieś**
- Wsie placowo-ulicowe: **Stężycza,**
- Wsie ulicowe: Pierszczewo, Borucino, **Stare Czaple** (niegdyś o układzie owalnicy), **Golubie, Łączyno.**

Do wartościowych elementów układów przestrzennych wsi należą:

- główna droga wiejska lub plac wewnętrzny oraz zabytkowy układ drogowy,
- układ siedlisk wokół placu oraz wzdłuż dróg wewnętrznych,
- zieleń przydrożna, graniczna, wewnątrz siedliskowa.

Ustala się następujące zasady ochrony i kształtowania wartości kulturowych układów przestrzennych wsi:

- ochrona zachowanych układów przestrzennych wsi poprzez utrzymanie i funkcjonowanie wewnętrznego układu drogowego, zachowanie istniejącej zabudowy zagrodowej wzdłuż historycznych dróg i placów oraz utrzymanie tradycyjnych form zagród z budynkami mieszkalnymi,
- ewentualny rozwój wsi powinien następować poprzez dogęszczanie istniejącego układu w tradycyjnych wielkościach zagród, wzdłuż istniejących wewnętrznych (historycznych) dróg i placów, poprzez powiększanie tradycyjnych układów osadniczych wzdłuż ich osi kompozycyjnych w formach zagród nawiązujących do tradycyjnych w danej wsi

5.2. Charakterystyka i ocena zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa krajobrazu kulturowego, a także dziedzictwa niematerialnego Gminy Stężycy.

5.2.1. Rys historyczny Gminy Stężycy oraz poszczególnych miejscowości na obszarze gminy.

Gmina Stężycy jest bardzo atrakcyjnie położonym terenem pod względem krajobrazowym (ukształtowanie terenu, bogactwo lasów i jezior). Jest ona położona w środkowej części województwa pomorskiego, w powiecie kartuskim centralnej części Pojezierza Kaszubskiego. Obejmuje najbardziej zróżnicowaną pod względem rzeźby, część obszaru Niżu Polskiego z pasmem wzgórz Szymbarskich i najwyższym szczytem: Wieżycą (329 m n.p.m.). Gmina Stężycy zajmuje południowo - zachodnią część Zespołu Jezior Raduńskich – jedno z najpiękniejszych krajobrazowo terenów rekreacyjnych Pojezierza Kaszubskiego. Zespół jezior raduńskich wchodzi w całości w obszar Kaszubskiego Parku Krajobrazowego. Gmina podzielona jest na 18 obrębów wiejskich: Stężycy, Borucino, Czaple, Gapowo, Stężycka Huta, Gołubie, Kamienica Szlachecka, Klukowa Huta, Łączyno, Łosienice, Niesiołowice, Nowa Wieś, Potuły, Pierszczewo, Sikorzyno, Szymbark, Zgorzałe i Żuromino. Ośrodkiem administracyjnym gminy jest Stężycy. Jest to gmina o charakterze rolniczym, z silnie rozwiniętą funkcją turystyczną oraz usługową. Na jej terenie występuje szereg zabytków archeologicznych, w tym cmentarzysko z epoki żelaza w Klukowej Hucie, cmentarzysko kurhanowe z epoki brązu w Niesiołowicach i grobów skrzynkowych w Borucinie oraz grodziska wczesnośredniowieczne w Kamienicy Szlacheckiej i Starych Czaplach. Blisko połowa terenu gminy objęta jest ochroną przyrody Kaszubskiego Parku Krajobrazowego, a pozostała część leży w jego otulinie. Na terenie gminy znajdują się dwa rezerваты przyrody – „Ostrzycki Las” oraz „Wieżycy”. Pojezierze Kaszubskie stanowią ciąg moren czołowych, przecinane głębokimi rynnami z licznymi jeziorami. Oprócz znalezisk archeologicznych zachowały się też elementy średniowiecznej struktury osadniczej jak grodziska, układy ruralistyczne osad i założeń folwarcznych oraz trakty komunikacyjne a także obiekty architektoniczne w postaci chat, domów, obiektów usługowych i sakralnych. Powstanie wsi na obszarze gminy datuje się od przełomu XII i XIII wieku w wyniku rozwoju własności kościelnej, klasztornej i prywatnej. Wśród typów rozplanowania rozróżnia się wsie ulicowe (Borucino, Nowe Czaple) oraz placowe (Potuły, Stare Czaple, Szymbark). W wieku XVII powstały liczne osady pokutnicze, wokół których tworzyły się wsie i przysiółki. Na przełomie XIX i XX wieku powstało szereg rozproszonych kolonii i tzw. „wybudowań”. Ważny wpływ

na rozwój sieci osadniczej miał historyczny układ komunikacyjny a zwłaszcza drogi: Gdańsk – Kościerzyna i Gdańsk – Kartuzy – Bytów. W poł. XX wieku powstała linia kolejowa Gdynia – Bydgoszcz o charakterze trasy turystycznej, tzw. „trasa kaszubska”.

Zachowały się także liczne zagrody wiejskie (budynki mieszkalne i gospodarcze) tworzące zespoły, murowane z cegły jak i konstrukcji szkieletowej. Ważnymi obiektami sakralnymi na terenie gminy są kościoły w: Stężycy, Szymbarku i Wygodzie Łączyńskiej.

Gmina jest niezwykle atrakcyjna nie tylko pod względem krajobrazowym, ale także posiada takie atrakcje turystyczne jak wieża widokowa na szczycie najwyższego wzniesienia w Wieżycy, Ogród Botaniczny w Gołubiu, Muzeum najdłuższej deski oraz Muzeum Ciesielnictwa i Dom Sybiraka w Szymbarku, Dworek Wybickiego w Sikorzynie a także wyciągi narciarskie na zboczach wzniesienia w Wieżycy. W Gminnej Ewidencji Zabytków znalazły się wsie, które posiadają w swych zasobach ciekawe obiekty i których warto przedstawić zachowane wartości historyczne, kulturowe i krajobrazowe.

Borucino

Wieś lokowana na prawie polskim, w połowie XV w. Należała do komturstwa gdańskiego, komornictwa mirachowskiego. Była własnością rycerską do XVI w. kiedy to przeszła na własność szlachecką. Od 1648 r. właścicielami byli Borucki i Warzewski. Przed 1735 r. utrzymany był podział na dwie części szlacheckie, po 1816 r. w katastrze kontrybucyjnym wymieniona jako osada złożona z trzech części szlacheckich. Do około 1880 r. należała do Hojnego z Pępowa, potem stanowiła własność parafii ewangelickiej w Mirachowie, a następnie do parafii katolickiej w Stężycy.

Wieś o dużym potencjale krajobrazowym zachowała historyczny charakter wsi ulicowej o zabudowie obustronnej z wyjątkiem brzegu jeziora gdzie usytuowana jest zabudowa jednostronna. Wieś o dużych wartościach krajobrazowych. Obiektów zabytkowych we wsi pozostało niewiele. Jednym z nich jest kapliczka ceglana z 1925-26r. Zagrożeniem dla układu przestrzennego jest współczesna zabudowa, która zastępuje zabudowę historyczną.

Czapielski Młyn.

Wieś usytuowana jest między Jeziorem Bukrzyno Duże a Jeziorem Ostrzyckim i przynależy administracyjnie do wsi Czaple. Jest znanym miejscem rekreacyjnym pozbawionym historycznej zabudowy. Na południe od wsi, na terenie lasu, w pobliżu drogi leśnej zachował się jedynie, mocno zaniedbany, niewielki cmentarz ewangelicki.

Czaple Stare (Stare Czaple)

W 1365 r. wieś wymieniana jest jako dobra rycerskie. W 1380 r. została zakupiona przez Johanna z Rusocina i подарowana klasztorowi w Kartuzach, który był jej właścicielem jeszcze w XVI w. Wieś była dzierżawiona. W 1734 r. została splądrowana przez oddziały kozackie. W 1823 r. nastąpiło upaństwowienie dóbr klasztornych a ziemię przekazano na własność chłopom.

Niewielka wieś niegdyś o układzie owalnicy wokół niewielkiego jeziora Buk zachowała częściowo prostopadły do brzegu jeziora, układ działek wraz z drogą od str. pn. i wsch. Na mapie Pomorza Gdańskiego z 1877r. widoczny dawny układ owalnicowy. Obecnie wieś rozbudowana wzdłuż drogi prowadzącej do większej wsi - Gołubia ze współczesną zabudową i zachowaną ceglana kapliczką z pocz. XX w. Brzeg jeziora Buk obsadzony drzewami. Walory krajobrazowe wsi i jej najbliższego otoczenia oraz układ przestrzenny zostały zachowane i są

czytelne. Jednak zagrożeniem dla środowiska kulturowego jest dekapitalizacja zabudowy noszącej cechy historyczne oraz nowo wznoszone budynki o przytłaczającej skali i cechach. Ma to niekorzystny wpływ na układ przestrzenny wsi.

Gołubie

Wieś usytuowana jest pomiędzy Jeziorami Patulskim i Dąbrowskim. W 1258 r. nadana przez Sambora II klasztorowi cystersów z Pelplina, w 1284 r. cały obszar wydzierżawiony został księżniczce Gertrudzie, od której zakupili go Krzyżacy. W 1432 r. wieś sprzedana została klasztorowi w Kartuzach, do tego czasu na prawie polskim. Na początku XVII w. wydzierżawiono ją rodzinie Kracht, później sprzedano część Feliksowi Konarskiemu. W 1614 r. klasztor znów przejął zarząd nad wsią. Wieś należała do parafii ewangelickiej w Szymbarku, od 1894 r. do kościoła w Stężycy. Katolicy należeli do parafii w Stężycy. Gołubie jest wsią ulicową o obustronnej zabudowie z młynem zlokalizowanym w środkowej części osady przy cieku wodnym. Przebieg głównej drogi, dzisiejsza ulica Sambora, został dostosowany do ukształtowania terenu i jest czytelny do dziś. Zachowała się część dawnej zabudowy, choć w zmienionej formie.

Ponadto zachował się zespół dworca kolejowego z budynkiem dworca oraz budynkami mieszkalnymi. Dworzec ten powstał w 1901r. w ramach budowy linii kolejowej między Kościerzyną a Kartuzami. Jest on jednym z niewielu dworców na tym terenie zachowanych w swym historycznym wyglądzie.

Nowa zabudowa wsi rozwinęła się po wojnie głównie po stronie dworca kolejowego co wpłynęło na zachowanie dawnego układu przestrzennego, niemniej następuje powolny zanik tradycyjnych form zabudowy, będących wynikiem licznych przebudów obiektów historycznych. Należy też wspomnieć o Ogrodzie Botanicznym w Gołubiu, który jest dużą atrakcją turystyczną. Został on założony w 1971r na powierzchni ponad 2 ha, gdzie zgromadzono ponad 4 tys. taksonów roślin naczyniowych pochodzących z różnych obszarów Ziemi. Zbiory roślinne podzielone są na 5 działów: ekologiczny, roślin leczniczych, roślin ozdobnych, arboretum i zadrzewienia. Ogród prowadzi działalność naukową, dydaktyczną i społeczną. Ma szeroką rzeszę zwiedzających i przyczynia się do popularyzacji wiedzy botanicznej m.in. gminy Stężycy.

Kamienica Szlachecka

Pierwsze wzmianki w źródłach o Kamienicy Szlacheckiej pojawiły się w XV wieku. Od 1906 należy do parafii we wsi Wygoda. Nazwa pochodzi od kaszubskiego słowa "kamińca" oznaczającego kamieniste miejsce. Zabudowa wsi została zmodernizowana - zachował się jedynie ceglany budynek mieszkalny z erklem a także kapliczka z pocz. XXw. jak i cmentarz poepidemiczny na pd - zach od wsi, oznaczony dziś metalowym krzyżem.

Klukowa Huta

Wieś położona na obrzeżach Kaszubskiego Parku Krajobrazowego na skrzyżowaniu dróg. Wieś parafialna notowana w źródłach od r. 1688 (z ksiąg ławniczych Kościerzyny), potem w 1749r. przeor kartuzów J. Schwengel odnotował Hutta Klukowa villa de nova radice czyli "wieś założona na nowym korzeniu" W XVII w. osada stanowiła własność szlachecką. W 1773r. kataster fryderycjański wymienia dzierżawcę, najemników oraz właścicieli dóbr Stanisława Wiecki i wdowę Wysocką. Pierwszy człon nazwy wsi pochodzi prawdopodobnie od nazwiska, drugi wskazuje, że wytwarzano tu węgiel drzewny, popiół oraz smołę. Na terenie

gminy Stężycza istnieje wiele wsi mających w swej nazwie “huta” co świadczy o rozpowszechnieniu tego typu wsi. We wsi znajduje się dwór z końca XVIII w. który zachował swoją pierwotną bryłę.

Łączyńno

Lokacja wsi na prawie polskim nastąpiła w połowie XV w. Należała ona do komturstwa gdańskiego, komornictwa mirachowskiego i była wtedy własnością rycerską. Od 2 poł. XVI w. stanowiła własność szlachecką. Do 1880 r. wieś należała do parafii ewangelickiej w Mirachowie a po 1890r. do parafii w Stężycy oraz do parafii katolickiej w Chmielnie, a następnie w Wygodzie. Łączyńno jest wsią ulicową z zabudową obustronną i wydzielonym zespołem folwarku po drugiej stronie doliny. Droga wiejska prowadzi do jeziora gdzie zapewne znajdowała się przeprawa. W zabudowie zachowało się kilka budynków historycznych z nietynkowanej cegły, krytych dachami dwuspadowymi oraz pozostała kamienna nawierzchnia dróg wiejskich a także kamienne obudowy granic siedlisk.

Walory krajobrazowe i układ przestrzenny wsi został zachowany bez większych zmian jednak pojedyncze obiekty ulegają powolnej, niekorzystnej przemianie. Pozytywnym przykładem jest wykorzystanie jednego z budynków na cele lotniskowe, jednak nowa zabudowa w starszej części nie nawiązuje do tradycyjnego budownictwa z tego regionu. Wieś położona jest na uboczu w pobliżu jezior Łączyńskiego i Raduńskiego Dolnego. Przez wieś prowadzi Szlak Wzgórz Szymbarskich. We wsi zachował się ceglany budynek dawnej szkoły i urokliwa kapliczka z 2 poł. XIX w.

Nowa Sikorska Huta

Nowa Sikorska Huta, wymieniona po raz pierwszy przez opata kartuzów J. Schwengla. Księgi ławnicze Kościoła notują Sikorską Hutę od 1687. Nazwa sugeruje, że produkowano tu węgiel drzewny oraz smołę. Źródła historyczne wprost o tym nie mówią, jest to jednak wniosek analogiczny do innych licznych Hut na Pomorzu i na Kaszubach. Jest to niewielka osada składająca się z kilku nieciekawych architektonicznie rozrzuconych domostw, usytuowana na uboczu, w pobliżu Gołubia. Na uwagę zasługuje tu, bardzo zaniedbany cmentarz poewangelicki usytuowany w lesie przy leśnym trakcie, na dość znacznym obszarze.

Nowa Wieś

Położona w pobliżu Klukowej Huty. Po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1710 r. w wizytacji bpa Szaniawskiego. W 1773r wymienieni są z nazwiska sołtysi, gburowie i najemcy. Nazwa „Nowa Wieś” pojawia się jako przeciwieństwo starej Stężycy czy też Klukowej Huty. Układ ruralistyczny wsi jest dość czytelny. Jest to niewielka wieś placowa typu owalnicowego z zachowanym układem dróg i rozmieszczeniem siedlisk o regularnej zabudowie. Niestety obiekty ulegają degradacji jak np. jeden z najstarszych domów konstrukcji szkieletowej na terenie gminy. Chlubnym przykładem jest inny dom także konstrukcji szkieletowej, który został odbudowany w swej pierwotnej formie.

Pierszczewo

W XIII w. osada ta należała do ziemi Pirsna. W 1284 r. została darowana przez Mestwina swojej ciotce Gertrudzie. W 1311 r. przyłączono Pierszczewo do wójtostwa tczewskiego. Pomiędzy 1347 a 1350 r. mistrz Henryk Dusemer wystawił dla osady przywilej z prawem

magdeburskim. W 2 poł. XVI w. stanowiła własność szlachecką (trzech Pierszczewskich). Wieś należała do parafii ewangelickiej w Szymbarku i katolickiej w Stężycy.

Wieś o charakterze ulicowym z częściowo zachowanymi siedliskami i układem drożnym oraz brukowanymi nawierzchniami wraz z kamiennymi obmurowaniami skarp i granic siedlisk. Jedynym obiektem użyteczności publicznej jest budynek szkoły wzniesiony według typowego projektu z pocz. XX w. Zachowała się także ceglana kapliczka z pocz. XX w. pozostałe obiekty zostały znacznie przebudowane tracąc swoje historyczne wartości. Wieś zachowała walory krajobrazowe - położona jest nad Jeziorem Patulskim.

Potulý

W XIII w osada ta należała do ziemi Pirsna. W 1284 r. została darowana przez Mestwina swojej ciotce Gertrudzie. W 1311 r. przyłączono Pierszczewo do wójtostwa tczewskiego. W XIV w. była własnością szlachty kaszubskiej na prawie polskim, od 2 połowy XIV w. przeszła na prawo magdeburskie. W 1472 r. wieś stała się własnością klasztoru kartuzów, a od 1564 r. opustoszała. W 1591 r. Przechodzi w posiadanie starosty Demetriusa Wejhera i jest wydzierżawiona gburom z Gołubia. Po wojnie trzynastoletniej wieś powtórnie opustoszała. W 1616 r. została ponownie osadzona przez Wejhera. Wieś należała do parafii ewangelickiej w Szymbarku i katolickiej w Goręczynie. Zachowała czytelny układ małej wsi placowej typu owalnica, obecnie z dwoma zbiornikami wodnymi w centrum niezabudowanego placu. Wokół obszerne działki z zabudową tracącą wartości historyczne poprzez znaczne przebudowania. Zachowało się kilka domów ceglanych z erklem oraz mocno zaniedbany, opuszczony cmentarz poewangelicki na wsch. od wsi, przy dawnej drodze do Szymbarka.

Sikorzyno

Jest to niewielka osada słynąca głównie z dworu Wybickich, który to dwór był gniazdem rodzowym twórcy Hymnu Narodowego.

Od XVII wieku Sikorzyno należało do zasłużonego rodu Wybickich. Jeden z nich Bartłomiej Wybicki będąc wójtą klasztoru Kartuzów w Kartuzach, rozstrzygał spór o posiadłości ziemskie pomiędzy Sikorskimi a inną rodziną pomorską. Rozstrzygnięcie było korzystne dla Wybickich i w ten sposób Wybiccy stali się właścicielami Sikorzyna. Maciej Wybicki, stryj Józefa, wniósł w 1751 r. starszą część dworu. W czasach pruskich obiekt rozbudowany o nowe skrzydło.

Żył tu i tworzył Józef Wybicki twórca „Pieśni Legionów Polskich we Włoszech (1797), która jako „Mazurek Dąbrowskiego” stała się od lat 1926-1927 hymnem Narodowym Polski.

Po ostatniej wojnie dwór popadał w ruinę. Odrestaurowany w latach 1998-2008, mieści część mieszkalną i udostępnianą muzealną, prezentującą charakter szlacheckiego domostwa. Podczas budowy dworu barokowego, założono ogród poszerzony w XIX w. o część pn. z układem wodnym. Od wiejskiej drogi jest on oddzielony kamiennym murem i szpalerem lip. Nowi właściciele w 2008r. poszerzyli ogród o zielony labirynt. Dwór jest atrakcją gminy w okresie letnim udostępniany turystom.

Stężycá

Wieś o dwóch członach własnościowych. Wieś chłopska w 1381r. należała do wójtostwa mirachowskiego, na prawie polskim. Wieś szlachecka, w połowie XV wieku należała do komturstwa gdańskiego, komornictwa mirachowskiego. W roku 1458 dobra stężyckie otrzymuje rajca gdański J. V. Beke. W roku 1648 należała do Łaszewskich, notowanych tu

jeszcze w 1765r. W 1780r. dziedzicem był Jan Lewald Jezierski, a w 1848r. Osterroth. Od XIII wieku Stężycą była wsią parafialną a parafia ewangelicka założona została w końcu XIX wieku. Wieś o układzie placowo - ulicowym z kościołem zlokalizowanym na placu, na rzece rozdzielającej dwie części wsi zlokalizowany był młyn wodny.

Kościół katolicki pw. Św. Katarzyny, powstały w latach 1701-1706 jest znaczną dominantą wsi w przeciwieństwie do nieużytkowanego dziś kościoła ewangelickiego (1890-1907r) usytuowanego niegdyś na zachodnim skraju wsi. Stężycą od końca XIXw. nabierała charakteru miejskiego o czym świadczą powstające murowane domy. Obok nich zachowała się też w niewielkim stopniu zabudowa konstrukcji szkieletowej (ul. Sobieskiego13). Budynek ten w roku 2020 został rozebrany i odbudowany z zachowaniem konstrukcji szkieletowej.

Układ przestrzenny Stężycy został zachowany z czytelnym podziałem na dwie części własnościowe. Nowo narastająca zabudowa wsi wokół Jeziora Stężyckiego przy drodze do Gołubia, Zgorzałego i Borucina prowadzi do zatarcia pierwotnego charakteru wsi. Następuje powolny proces zaniku historycznej zabudowy wsi poprzez modernizację starych obiektów i wprowadzenie nowej zabudowy. Przykładem zniszczenia walorów historycznych jest przelicowanie wieży kościoła katolickiego współczesnym klinkierem. Kościół ewangelicki pozostaje nie użytkowany. Teren dawnego cmentarza ewangelickiego został zupełnie zdewastowany.

Środowisko kulturowe wsi ulega powolnej degradacji co spowodowane jest znaczną rozbudową wsi prowadzącą do zniszczenia pierwotnego układu przestrzennego. Towarzyszy temu powolne zanikanie wartościowych elementów budownictwa historycznego.

Obecnie Stężycą jest ośrodkiem administracyjnym gminy.

Szymbark

Wieś powstała w XVII w. na terenach objętych wcześniejszym osadnictwem, ale później spustoszonych. W 1605 r. postawiono drewniany kościół. Powtórnie wieś lokowana w 1610 r. przez starostę Wejhera wraz ze sprowadzeniem do opuszczonej wsi kolonistów niemieckich. Ziemie te należały do zakonu kartuzów. Do końca ostatniej wojny większość mieszkańców stanowili Niemcy. Za ich czasów działał tu hotel z restauracją "Pod Wieżycą", obecny budynek Kaszubskiego Uniwersytetu Ludowego. Na miejscu starego kościoła powstał nowy. Wybudowano w 1882 neoromański, protestancki (do 1928r.), kościół (istniejący do dziś) z cmentarzem na zachodnim krańcu wsi (pod lasem). W obecnej restauracji "Pod Wieżą" mieściła się kaplica katolików. Koło wspomnianego wcześniej cmentarza znajduje się pomnik 10-ciu mieszkańców wsi zabitych przez hitlerowskich Niemców w 1944r. Układ dużej wsi placowej typu owalnica wraz z kościołem oraz stawem, został zachowany do dziś wraz z częściową zabudową wsi. Jedynie cmentarz poewangelicki usytuowany od str. wsch. przy wjeździe do wsi, w przeciwieństwie do cmentarza katolickiego, jest mocno zaniedbany.

Wygoda Łączyńska

Pierwotnie osada była z folwarkiem związana z Łączynem, który od 1381 r. za czasów krzyżackich był stolicą wójtostwa mirachowskiego.

Wieś cechują unikalne na tym obszarze wartości materialne powstałe w wyniku utworzenia tu parafii katolickiej wraz z całym zespołem zabudowań w 1906 r. z inicjatywy księdza Józefa Szotowskiego. Głównym obiektem jest kościół p.w. św. Józefa, neobarokowy z czerwonej cegły z białym detalem architektonicznym wykonany w tynku z starannie zaaranżowanym placem wokół. Towarzyszy mu plebania, organistówka, kaplica pogrzebowa. Budynki to dzieło

kolońskiego architekta Fritza Kunsta. W skład zespołu wchodzi jeszcze cmentarz katolicki otoczony murem z nakrytą daszkiem bramą.

Układ przestrzennych wsi został zachowany bez większych przekształceń, wraz z zabudową historyczną. Kościół wraz z plebanią i pozostałymi budynkami towarzyszącymi jest w bardzo dobrym stanie jednak pojedyncze obiekty wsi zostały już rozebrane lub też przekształcone.

Zagrożeniem środowiska kulturowego są nowo wznoszone obiekty uzupełniające dawną zabudowę zupełnie obce miejscowej tradycji.

Zgorzale

Wieś położona jest w bliskości Stężycy. Walorem Zgorzałego jest przepiękny położenie. Wieś otoczona jest lasami, położona na brzegu jeziora Raduńskiego Górnego. Nazwa wsi pochodzi od słowa "gorzeć", odzwierciedla kilkakrotne pożary wsi. We wsi zachował się w dobrym stanie dom ceglany z erklem oraz dom konstrukcji szkieletowej - jeden z niewielu na terenie gminy Stężycy.

5.2.2. Walory krajobrazowe gminy.

Gmina Stężycy jest położona na terenach o wybitnych walorach krajobrazowych i jest niezwykle popularna pod względem turystycznym. Na jej terenie znajdują się obszary i obiekty chronione na podstawie przepisów szczególnych.

Są to:

- a) **Rezerwat przyrody "Ostrzycki Las"** o powierzchni 55,13ha został utworzony w 1960 roku. Rezerwat obejmuje fragmenty stoku rynny Jeziora Ostrzyckiego. W rezerwacie chronione są przede wszystkim występujące na terenie Kaszubskiego Parku Krajobrazowego zespoły lasów bukowych a z flory ogromnie bogate siedliska storczyków i jedyne w województwie pomorskim stanowisko obuwnika.
- b) **Rezerwat przyrody "Szczyt Wieżyca"** o powierzchni 33,59 ha utworzono w 1962 roku. Obejmuje wierzchowinę i znaczną część stoków najwyżej wyniesionych na Niżu Środkowoeuropejskim. Są one w całości zalesione, a panującym zbiorowiskiem leśnym są buki.
- c) **Kaszubski Park Krajobrazowy** wraz z otuliną na terenie gminy Stężycy zajmuje powierzchnię około 7291 ha. Kaszubski Park Krajobrazowy obejmuje wschodnią część gminy, najbardziej zróżnicowaną morfologicznie, gdzie obok pagórków i wzgórz morenowych występują głęboko rynny subglacjalne (Rynna Ostrzycko-Goręczyńska, Wieżycka i Rątowska). Ponadlokalne i ponadregionalne wartości przyrodnicze obszaru Pojezierza Kaszubskiego zostały potwierdzone zakwalifikowaniem tego terenu do krajowej sieci ekologicznej ECONET opracowanej w ramach europejskiego programu Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody - IUCN. Obszar Pojezierza Kaszubskiego stanowi obszar o znaczeniu międzynarodowym charakteryzujący się wysokim stopniem różnorodności biologicznej i krajobrazowej oraz korzystnymi uwarunkowaniami przestrzennymi dla zachowania siedlisk i ostoi gatunków o znaczeniu krajowym i europejskim. Jeziora Raduńsko - Ostrzyckie stanowią jedną z ostoi przyrody, których ochrona jest szczególnie istotna dla zachowania dziedzictwa przyrodniczego Europy. Według projektu "Koncepcja sieci NATURA 2000 w Polsce" Jeziora Raduńsko - Ostrzyckie jako teren o wybitnych walorach krajobrazowych, bogatej florze z licznymi

gatunkami rzadkimi i zagrożonymi znalazły się wśród obszarów proponowanych do włączenia do europejskiej sieci ekologicznej NATURA 2000.

- d) **Gowidliński Obszar Chronionego Krajobrazu** na terenie gminy Stężyca zajmujący powierzchnię około 325 ha.
- e) **Zespoły Przyrodniczo – Krajobrazowe: „Dolina Łeby”, „Rynna Raduńska” oraz „Rynna Dąbrowsko - Ostrzycka”** leżące na terenie Kaszubskiego Parku Krajobrazowego. Głównym celem ich ochrony to: zachowanie ciągłości przestrzennej struktur przyrodniczo - krajobrazowych o szczególnym znaczeniu dla funkcjonowania przyrody i dla identyfikacji jego specyfiki krajobrazowej, w tym rewaloryzacja i ochrona krajobrazu rynien jeziornych, obejmujących różnorodne struktury przyrodnicze oraz walory kulturowe, ochrona lęgówisk ptaków wodno - błotnych oraz przywrócenie ładu przestrzennego zdewastowanego krajobrazu osadniczo - rekreacyjnego.

Ważnym elementem krajobrazowym gminy Stężyca są **jeziora, rzeki** a także mokradła. Centralna i południowa część gminy należy do dorzecza Raduni, część południowo - wschodnia do dorzecza Wierzycy, część północno - zachodnia do dorzecza Słupi, a część południowo - zachodnia do dorzecza Wdy.

Drugim najważniejszym elementem hydrograficznym gminy są jeziora. Należą do nich: Stężyckie, Raduńskie Górne (najgłębsze-43m) i Dolne (na granicy gminy), Lubowisko, Patulskie, Dąbrowskie, Ostrzyckie, Bukrzyno Duże i Małe oraz Zamkowisko Duża i Małe, Żuromińskie, Boruckie, Kniewo, Kamionko i Solecie a także małe jeziora Glinno i Szewinko. Największa liczba małych oczek wodnych znajduje się w północno - zachodniej części gminy. Mokradła występują przede wszystkim dolinie Czystej Wody.

Ten zwarty system jezior i rzek przyczynił się do powstania **szlaku wodnego** pod nazwą „**Kółko Raduńskie**”, którego długość wynosi około 40 km i jest bardzo atrakcyjnym miejscem dla spływów kajakowych i uprawiana sportów wodnych. Kółko Raduńskie - są to połączone w nieregularne koło jeziora przypominające kształtem naszyjnik. Jest to ponad 25 zbiorników wodnych w systemie rynien polodowcowych w całości położonych na obszarze Kaszubskiego Parku Krajobrazowego. Nie wysiadając prawie z kajaka, można opłynąć cały opisany teren.

5.2.3. Opis zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Położenie gminy i urozmaicony krajobraz zadecydowały o jej wizerunku kulturowym (bogactwo jezior i lasów, ukształtowanie terenu). Obszar opracowania bogaty jest w liczne znaleziska archeologiczne co stanowi o licznych osadnictwie w prehistorii. Zachowały się elementy średniowiecznej struktury osadniczej. Są to: grodziska, układy ruralistyczne osad i założeń folwarcznych oraz trakty komunikacyjne. Zachowały się również obiekty architektoniczne w postaci chat, domów, obiektów usługowych i sakralnych. Rozwój wsi datuje się od przełomu XII i XIII wieku w wyniku rozwoju własności kościelnej, klasztornej i prywatnej. Wśród typów rozplanowania rozróżnia się wsie ulicowe (Borucino, Nowe Czaple) oraz placowe (Potuły, Stare Czaple, Szymbark. W wieku XVII powstały osady pohutnicze, które wiązały się z obiektami produkcyjnymi, wokół których tworzyły się wsie i przysiółki. Na przełomie XIX i XX wieku powstało szereg rozproszonych kolonii i tzw. „wybudowań”. Ważny wpływ na rozwój sieci osadniczej miał historyczny układ komunikacyjny, a zwłaszcza drogi: Gdańsk-Kościerzyna i Gdańsk-kartuzy-Bytów. W poł. XX wieku powstała linia kolejowa Gdynia-Bydgoszcz o charakterze trasy turystycznej, tzw. „trasa kaszubska”.

Zachowane obiekty zabytkowe dotyczą głównie zagród wiejskich i poszczególnych domów, gdzie wyróżniają się dwa typy architektoniczne: konstrukcja szkieletowa i murowana z cegły. Z obiektów sakralnych zachowały się kościoły: w Stężycy, w Szymbarku i w Wygodzie Łączyńskiej.

Dokonanie ogólnej charakterystyki zasobu zabytków znajdujących się na terenie gminy Stężycy ma na celu określenie obiektów i zespołów obiektów, które należy chronić i otoczyć opieką. Skuteczna opieka nad zabytkami wymaga od samorządu, nie tylko wiedzy dotyczącej wartości zabytków zlokalizowanych na terenie gminy, lecz także dostrzegania występujących problemów i reagowania na pojawiające się zagrożenia.

Charakteryzując zasoby zabytków znajdujących się na terenie gminy Stężycy podzielono je wg następującej klasyfikacji na: zabytki nieruchome, zabytki ruchome i archeologiczne.

W dalszej części programu został określony zasób wszystkich zabytków, z czego ewidencja gminna zawiera 88 kart zabytków nieruchomych i są to: cztery kościoły, jedna kaplica przedpogrzebowa, jedenaście kapliczek, dziewięć cmentarzy, trzy dwory, jeden park dworski, 2 budynki dworców kolejowych, młyn ze śluzą, sześć układów ruralistycznych, a także budynki mieszkalne i gospodarcze oraz 1 most (wiadukt).

Na terenie gminy Stężycy nie znajdują się obiekty o nadzwyczajnym znaczeniu w skali globu lub kraju, takie jak zabytkowe obiekty, czy zespoły wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO czy Listę Pomników Historii. Nie został tu utworzony żaden park kulturowy. Nieliczna jest też grupa obiektów wpisanych do rejestru zasobów nieruchomych Województwa Pomorskiego, co nie oznacza, że na terenie gminy Stężycy nie ma już obiektów zasługujących na wpis do rejestru. Na szczególną uwagę i propozycję wpisu do rejestru zabytków zasługuje most kamienny w miejscowości Krzeszna.

Działanie w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego gminy powinny zmierzać do poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego poprzez zachowanie jak największej pierwotnej substancji historycznej. Ważnym jest tu aby budynki zachowały kształt i materiały pokrycia dachów i elewacji, w tym oryginalną drewnianą stolarkę.

Przeobrażenia społeczne i gospodarcze zachodzące w ostatnim okresie w naszym kraju oraz na lokalnym rynku, przy małej świadomości społecznej mieszkańców i właścicieli obiektów zabytkowych, prowadzą do destrukcji i zniszczeń trudnych do odbudowy, a niekiedy wręcz całkowitej ich utraty.

Poniżej zostały opisane niektóre zabytki, zasługujące na szczególną ochronę w celu zachowania dziedzictwa kulturowego naszej gminy.

5.2.3.1. Układ ruralistyczny wsi.

Na szczególną uwagę zasługują układy ruralistyczne niektórych wsi gminy Stężycy jak:

- Gołubie (wieś ulicowa),
- Stare Czaple (owalnica wokół jeziora),
- Stężycy (układ placowo-ulicowy),
- Szymbark (wieś placowa typu owalnicowego),
- Potuły (mała wieś placowa z owalnym placem ze zbiornikami wodnymi),
- Nowa Wieś (wieś placowa typu owalnicowego).

5.2.3.2. Obiekty sakralne.

Znaczącymi budowlami architektury, stanowiącymi swoistą dominantę wiejskiego krajobrazu są obiekty kultu religijnego, które za swoje wyjątkowe walory architektoniczne oraz zachowaną, prawie nienaruszoną substancję, zostały wpisane do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego.

Kościół parafialny p.w. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Stężycy – kościół w stylu barokowym został wybudowany w 1706 roku. Na szczególną uwagę zasługuje barokowe wyposażenie kościoła, z czego 14 pozycji zostało wpisanych do rejestru zabytków ruchomych. Zarówno kościół jak i jego wyposażenie dzięki staraniom obecnego proboszcza przy współudziale finansowym Gminy Stężycy zostały poddane renowacji i obecnie jest najstarszą, licznie odwiedzaną przez turystów budowlą w tutejszej gminie. Zieleń dookoła kościoła kilkanaście lat temu została zmieniona, gdyż dorodne drzewa, z uwagi na zagrożenie dla budynku zostały wycięte.

Kościół d. ewangelicki w Stężycy – kościół w stylu neogotyckim został wybudowany w 1907 roku. Od 1945 roku kościół nie pełni swojej pierwotnej funkcji i ponadto stał się własnością prywatną. Zaniedbanie konserwacji prowadziło do postępującego procesu niszczenia obiektu. Niektóre zmiany w bryle i jego wnętrzu stały się nieodwracalne. Budynek wymaga natychmiastowej ingerencji.

Zespół kościoła parafialnego p.w. Św. Józefa w Wygodzie Łączyńskiej w skład którego wchodzi następujące obiekty: kościół, kaplica przedpogrzebowa, atrium, mur kościelny z bramą, plebania, budynek gospodarczy I z garażem, budynek gospodarczy II, zachowany fragment kamiennego cokołu pierwszej kaplicy katolickiej, starodrzew w granicach wpisu do rejestru zabytków, część działki o nr 246, na której zabytek jest usytuowany.

Ponadto **otoczenie w.w. zabytku jest zabytkiem** i obejmuje: plac przykościelny, działkę o numerze geodezyjnym 22/3, na którym w.w. plac jest usytuowany, drogę do kościoła, prowadzącą wzdłuż muru północnego do bocznego wejścia do kościoła, usytuowaną na części działki nr 246.

Neobarokowa budowa usytuowana na niewielkim wzniesieniu w centrum wsi, została umiejętnie powiązana z istniejącym zespołem plebanii i wkomponowana w naturalną, urozmaiconą rzeźbę terenu, stanowiąc dominantę w otaczającym krajobrazie. Do czasów obecnych zachowała się bez większych zmian bryła kościoła z frontowym atrium, połączona przestrzennie elementami małej architektury w formie arkadowych murów i bram, z otaczającym terenem przykościelnym oraz z plebanią.

W granicach objętych wpisem do rejestru zabytków zespołu kościoła parafialnego istnieje starodrzew w postaci dorodnych okazów klonów pospolitych z czasów budowy świątyni.

Zespół kościoła p.w. Św. Józefa, plebanii oraz elementów małej architektury w Wygodzie Łączyńskiej to przykład doskonale zaprojektowanej kompozycji architektoniczno-przestrzennej umiejętnie wpisanej w miejscowy krajobraz, zaakcentowanej monumentalną bryłą neobarokowego kościoła, którego wyrazista, charakterystyczna sylwetka rysuje się z daleka na tle kaszubskich wzgórz i osiach dróg dojazdowych.

Kościół parafialny p.w. Św. Teresy od Dzieciatka Jezus w Szymbarku – jest kościołem poewangelickim, który został zbudowany w latach 1882-1884. Kościół jest bardzo dobrze zachowanym rzadkim i interesującym przykładem budowli eklektycznej nawiązującej do romanizmu. Przedmiotowy budynek to obiekt wolnostojący. Pierwotnie stanowił element dominujący w kompleksie, do którego należała plebania, budynki gospodarcze i dwa stawy. Jego wieloczołnowa bryła ze strzelistą wieżą dobrze wpisuje się w malowniczy krajobraz okolicy. Kościół parafialny pw. Św. Teresy od Dzieciatka Jezus w Szymbarku, dzięki wartościom historycznym, architektonicznym i przestrzennym wpisuje się w dziedzictwo kulturowe regionu.

5.2.3.3. Obiekty dworskie

Dwór w Sikorzynie – założenie dworsko-parkowe stanowi pozostałość dawnego siedliska szlacheckiego o bogatej metryce historycznej, związanej z pomorskimi rodzinami Sikorskich i Wybickich. Budynek, który został wzniesiony na przełomie XVIII/XIX w., następnie ok. 1880r. rozbudowany o skrzydło pn. jest poprzedzony okazałym pomnikowym dębem. W pokojach dworskich zachowały się trzy piece o formach eklektycznych wykonanych z gładkich białych i reliefowych kolorowych kafli, zwieńczone ozdobnymi koronami, niektóre z dekoracyjnymi żeliwnymi drzwiczkami.

Park przy Dworze w Sikorzynie założony w 4 ćw. XIX w. regularny o geometrycznym zarysie podkreślonym granicznymi szpalerami kasztanowców (od pdn.) ze swobodnie komponowanym wnętrzem, w którym główna oś wyznacza aleja lipowa prowadząca wzdłuż zach. Granicy parku, zakończona kolistą altaną.

Dwór w Sikorzynie stanowi charakterystyczny przykład domostwa szlacheckiego, w którym kolejne pokolenia właścicieli nie naruszając zasadniczej struktury obiektu powiększały i upiększały budynek, zgodnie z potrzebami i modą ich czasów.

Zespół folwarczny w Gapowie, w skład którego wchodzi folwark założony na regularnym planie wydłużonego prostokąta z zachowanym budynkiem dworu, za którym znajduje się lodownia, od pd. budynek gospodarczy, a od strony pn. kuźnia. Obiekt jest bardzo zadbane przez obecnych właścicieli i zasługuje na włączenie do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.

5.2.3.4. Zabytki techniki

Młyn wodny w Gołubiu wraz z:

- historycznym wyposażeniem tego młyna, integralnie związanym z nim funkcjonalnie i konstrukcyjnie; turbiną wodną typu Francis, pędną główną, pędną pomocniczą, łuszczarką firmy „Kapler”, mlewnikiem walcowym firmy „Seck Dresden”, mlewnikiem walcowym firmy „AmmeGiesecke & Konegen”, szafą aspiracyjną, gniotownikiem, drewnianymi podnośnikami kubelkowymi, wewnętrznym koszem zsypowym, odsiewaczem graniastym, częścią rur spadowych, kamieniem młyńskim.
- Stawem młyńskim, będącym elementem systemu hydrotechnicznego młyna.

- Urządzeniami wodno-melioracyjnymi, związanymi z napędem młyna: jazem pomiędzy stawem młyńskim a kanałem dopływowym z żelazną kratą zabezpieczającą turbinę, komory turbiny z elementami silnika, turbinownią, kanałem jałowym.
- Terenem, na którym przedmiotowy zabytek jest usytuowany, obejmujący działki o numerach geodezyjnych: 124/2, 126/2, część działki 124/1, część działki 125.

Młyn wodny w Gołubiu stanowi własność prywatną i jest budowlą w stanie dobrym.

5.2.3.5. Obiekty użyteczności publicznej.

Dworzec kolejowy w zespole stacji kolejowej Wieżyca – jest jedną ze stacji, jedyne zachowanego odcinka historycznej linii kolejowej nr 214 z 1901r., łączącej Kościerzynę z Kartuzami. Wraz z budową w okresie międzywojennym, w latach 1928-1933, magistrali Węglowej – czołowej inwestycji infrastrukturalnej II RP, mającej na celu bezpośrednie kolejowe połączenie kopalni śląskich z powstającym portem w Gdyni, z pominięciem uciążliwej komunikacji przez teren Wolnego Miasta Gdańska. Krótki fragment starej linii kolejowej na odcinku Gołubie Kaszubskie - Somonino został wykorzystany i włączony w ciąg powstającej nowej magistrali. Budynek wieżyckiego dworca ma znaczenie szczególne, gdyż jest prekursorem wszystkich tego typu obiektów w ciągu całej Magistrali Węglowej. Obecnie obiekt wymaga znacznego remontu.

Dworzec kolejowy w Gołubiu – jest jednym z dworców usytuowanych na wytyczonym przez Kościerzynę kaszubskim odcinku historycznej magistrali węglowej, łączącej zagłębie węglowe Górnego Śląska z portem w Gdyni. Wybudowany na pocz. XX w. budynek dworca kolejowego w Gołubiu, zachował swoją pierwotną bryłę i wystrój elewacji, charakterystyczne dla dworców kolejowych wznoszonych na tej trasie. Obecnie obiekt wymaga remontu.

5.2.3.6. Zieleń zabytkowa.

Najcenniejsze obiekty i obszary przyrodnicze na terenie gminy Stężyca zostały objęte ochroną prawną (ustawa z dnia 16.04.2004r. o ochronie przyrody), do których zaliczono¹:

1. Pomniki przyrody:
 - Głaz narzutowy - zlokalizowany na terenie rezerwatu „Ostrzycki Las”,
 - Klon zwyczajny – zlokalizowany przy leśniczówce Uniradze,
 - Dąb szypułkowy – zlokalizowany przed Dworem w Sikorzynie,
 - Dąb szypułkowy – zlokalizowany przy ul. Botanicznej w Gołubiu,
 - Dąb szypułkowy – zlokalizowany przy torach od Gołubia do Krzesznej,
 - Lipa drobnolistna – zlokalizowana przy ul. Pod Kasztanem w Zgorzałem,
 - Klon jawor – zlokalizowany na terenie cmentarza ewangelickiego w Szymbarku,
 - Klon zwyczajny - zlokalizowany przy ulicy w centrum wsi Przyrowie,
 - Klon zwyczajny - zlokalizowany na terenie wsi Rzepiska,
 - Klon zwyczajny – zlokalizowany w Nowej Wsi,
 - Klon zwyczajny – zlokalizowany w Starych Łosienicach,
 - Klon zwyczajny – zlokalizowany w Starej Sikorskiej Hucie

¹ Program ochrony środowiska na lata 2016 – 2018 z perspektywą na lata 2019 – 2022 dla gminy Stężyca przyjęty uchwałą nr XIV/2015/2016 Rady Gminy Stężyca

- Dąb szypułkowy – zlokalizowany w obszarze leśnym 119r Nadleśnictwa Drozdowo,
 - Grab pospolity – zlokalizowany w obszarze leśnym 118d Nadleśnictwa Drozdowo,
 - Grab pospolity – zlokalizowany w obszarze leśnym 118d Nadleśnictwa Drozdowo,
 - 2. Ponadto zieleń urządzona o wartościach historycznych na terenie gminy Stężyca znajduje się w następujących obszarach:
 - Park dworski w Sikorzynie, wpisany do rejestru zabytków, obejmuje na swoim obszarze około 200 starych drzew z gatunku: lipa, grab, klon, kasztan a także 200 letnie akacje. Zieleń w Parku jest zadbana i dobrze zachowana.
 - Starodrzew przy kościele p.w. Św. Józefa w Wygodzie Łączyńskiej, wpisany do rejestru zabytków, obejmuje okazałe klony i brzozę o znacznych rozmiarach.
 - Na terenie dawnego majątku Łączyno przy budynku nr 36 – trzy okazałe dęby oraz okazała brzoza.
 - Na terenie ewangelickiego cmentarza w Szymbarku oprócz pomnika przyrody tj. ogromnego jawora, rośnie siedem okazałych klonów pospolitych i jedna lipa.
 - Na terenie cmentarza ewangelickiego w Potulach rosną dwie lipy.
 - Na terenie cmentarza katolickiego w Stężycy zachowały się jeszcze trzy klony.
 - Przy kapliczkach: w Pierszczewie – kasztan, w Łączynie – lipa, w Żurominie przy kapliczce I – klon, w Borucinie – lipa drobnolistna (w pasie drogowym).
- Również o okazałych rozmiarach drzewa rosną przy zabytkowych budynkach:

- w Pierszczewie 41 – dwie lipy i kasztan
- w Pierszczewie 44 – dwie lipy
- w Gołubiu, ul. św. Antoniego 1 – klon
- w Gołubiu, ul. Dworcowa 4 – dwa kasztany i trzy lipy
- w Potulach, ul. Jeziorna 19 – klon
- w Potulach, ul. Jeziorna 24 – kasztan i dwa klony
- w Zgorzałem, ul. ks. Lubińskiego 6 – cztery okazałe lipy
- w Zgorzałem, ul. pod Kasztanem 1 – oprócz pomnika przyrody tj. ponad 150 - letniej lipy drobnolistnej rosną dwa okazałe klony.
- w Klukowej Hucie, ul. Lipowa 1 – okazała lipa szerokolistna, jeden kasztan, cztery klony, a ponadto przy ul. Lipowej rosną trzy okazałe lipy szerokolistne.
- w Gapowie 26 – trzy klony
- w Wygodzie Łączyńskiej 16a – kasztan

Zieleń opisana powyżej jest w dobrym stanie, jednak ze względu na okazałe rozmiary niektórych drzew rosnących blisko budynków zabytkowych, stanowiąc zagrożenie, mogą zostać w niedalekiej przyszłości przycięte lub nawet usunięte.

5.3. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

Do podstawowych form ochrony zabytków zgodnie art.7 z Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dnia 23 lipca 2003 roku zalicza się:

- wpis do rejestru zabytków (zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne),
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,

- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Gmina Stężycza na swoim terenie nie posiada obiektów oraz terenów wpisanych na listę Skarbów Dziedzictwa, również nie posiada obiektów oraz terenów uznanych za pomnik historii a także nie posiada parków kulturowych. W rejestrze zabytków Województwa Pomorskiego figurują jedynie nieliczne obiekty należące do grupy zabytków nieruchomych i ruchomych oraz znaczna grupa cmentarzysk kurhanowych. W obrębie cmentarzysk kurhanowych można rozważyć możliwość utworzenia parku kulturowego.

5.3.1. Zabytki nieruchome gminy Stężycza wpisane do rejestru zabytków nieruchomych województwa pomorskiego:

- 1) **Kościół parafialny** p.w. Św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Stężycy, ul. Jana III Sobieskiego 16 – nr rejestru **254** (d. 154) – decyzja z dnia 02.12. 1961r.
- 2) **Kościół d. ewangelicki** Stężycza, ul. Królewska 13 - nr rejestru **1120** (d. 965) – decyzja z dnia 10.06.1986 r.
- 3) **Dwór z parkiem** w Sikorzynie, ul. Rodu Wybickich 62 - nr rejestru **1555** (d.1135)-decyzja z dn.13.07.1995 r.
- 4) **Zespół kościoła parafialnego** p.w. Św. Józefa w Wygodzie Łączyńskiej 19 i 20 (nr rejestru **1837**, decyzja z dnia 29.10.2008 r. oraz decyzja zmieniająca z dnia 03.09.2015 r.) w skład którego wchodzi następujące obiekty:
 - kościół,
 - kaplica przedpogrzebowa,
 - atrium,
 - mur kościelny z bramą,
 - plebania,
 - budynek gospodarczy I z garażem,
 - budynek gospodarczy II
 - zachowany fragment kamiennego cokołu pierwszej kaplicy katolickiej w Wygodzie
 - starodrzew w granicach wpisu do rejestru zabytków,
 - część działki o nr 246, na której zabytek jest usytuowany (w granicach określonych na załączniku graficznym)
 - otoczenie ww. zabytku obejmujące: plac przykościelny, działkę o numerze geodezyjnym 22/3, na której ww. plac jest usytuowany, drogę do kościoła, prowadzącą wzdłuż muru północnego do bocznego wejścia do kościoła, usytuowaną na części działki nr 246.
- 5) **Kościół parafialny** p.w. Św. Teresy od Dzieciatka Jezus w Szymbarku, ul. Długa 18 – nr rejestru **1928** – decyzja z dnia 21.01.2016 r.
- 6) **Młyn wodny** w Gołubiu, ul. Młyńska 7, (nr rejestru **A-1955**, decyzja z dnia 18.01.2018 r.) wraz z:
 - historycznym wyposażeniem tego młyna,
 - stawem młyńskim,
 - urządzeniami wodno-melioracyjnymi związanymi z napędem młyna,
 - terenem, na którym przedmiotowy zabytek jest usytuowany, obejmującym działki: 124/2, 126/2, część działki 124/1, część działki 125.

5.3.2. Zabytki ruchome gminy Stężycy wpisane do rejestru zabytków ruchomych województwa pomorskiego:

Zabytki ruchome gminy Stężycy wpisane do rejestru zabytków ruchomych województwa pomorskiego znajdują się w kościele p.w. Św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Stężycy, nr rejestru B 109 oraz B 120 z 4.01.1973r. i B 374 z 11.03.2006r. Zabytki ruchome w ilości 14 pozycji stanowią wyposażenie kościoła.

5.4. ZABYTKI GMINY STĘŻYCA UJĘTE W WOJEWÓDZKIEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW.

LP	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	Nr nowy	Nr stary	OBIEKT	DATA
1	Borucino	-	33	33	dom mieszkalny	1933r.
2	<i>Czapielski Młyn</i>				<i>cmentarz d. ewangelicki, część dz. 34/2</i>	
3 ¹⁾	Gołubie	Dworcowa	1	1	dworzec kolejowy	pocz. XX w
4 ¹⁾	Gołubie	Dworcowa	4	4	budynek mieszkalny pracowników kolei	pocz. XX w
5	Gołubie	Młyńska	7	5	młyn wodny z historycznym wyposażeniem oraz staw	1909r.
6	Gołubie	Sambora II	14	14	dom mieszkalny	4 ćw. XX w
7	Gołubie	Sambora II	17	17	d. szkoła	1913 r.
8	Gołubie	Sambora II	22	d.26	dom mieszkalny	1938 r.
9	Kamienica Szl.	Długa	10	d.44	dom mieszkalny	1911 r.
10	Kamienica Szl.	przy budynku ul. Spacerowa 2			kapliczka Matki Boskiej, dz. 656/2	1889 r.
11	<i>Kamienica Szl.</i>				<i>cmentarz d. epidemiczny, część dz. 110/6</i>	
12	Łączyno	przy zabudow. nr 2			kapliczka Matki Boskiej, część dz. 222/6	4 ćw. XIX w
13	<i>Nowa Sikorska Huta</i>				<i>cmentarz d. ewangelicki, część dz. 40, obręb Sikorzyno</i>	
14 ¹⁾	Nowe Czaple	-	68	68	dom mieszkalny	
15	<i>Potuły</i>	<i>ul. Rzemieślnicza</i>			<i>cmentarz d. ewangelic., dz. 57</i>	
16	Sikorzyno	ul. Rodu Wybickich	62		dwór w zespole dworsko-parkowym	3 ćw. XVIII w
17	Sikorzyno	ul. Rodu Wybickich			park w zespole dworsko-parkowym	
18	Stężycy	ul. Królewska d. ul. 9 Marca	7	7 d.2	dom mieszkalny (Pastorówka)	1 ćw. XX w
19	Stężycy	ul. Królewska d. ul. 9 Marca	13	d. 9	kościół ewangelicki	1890-1907
20	<i>Stężycy</i>	<i>ul. Królewska d. ul. 9 Marca</i>			<i>cmentarz d. ewangelicki, dz. 608</i>	
21	Stężycy	ul. Jana III Sobieskiego	10	10	dom mieszkalny	1909 r.

22	Stężycza	ul. Jana III Sobieskiego	16		kościół parafialny p.w. Św. Katarzyny Aleksandryjskiej	1701-1706
23	Stężycza	ul. Jana III Sobieskiego			cmentarz katolicki, działki nr 495,496,497,498/1, 653/5	
24	Stężycza	ul. Kartuska	27	d. 25	posterunek policji, dom-d.MO	1909 r.
25	Stężycza	ul. Majkowskiego	3	d. 87	dom mieszkalny	4 ćw. XIX w
26	Stężycza	ul. Polna	2	2	dom mieszkalny	pocz. XX w
27	Szymbark	ul. Długa, d. Szkolna	25		szkoła	4 ćw. XIX w
28	Szymbark	Długa	18	d. 6	plebania	1882 r.
29	Szymbark	Długa	18	d. 6	bud. gosp. przy plebanii	1882 r.
30	Szymbark	Sportowa	6	d. 52	dom mieszkalny- d. poczta	4 ćw. XIX w
31	Szymbark	Długa	14		kościół paraf. pw Św. Teresy od Dzieciątka Jezus	1882 r.
32	Szymbark	Szymbarskich Zakładników			cmentarz komunalny, dz. 112	
33	Szymbark				cmentarz d. ewangelicki, dz. 41,42,43/1	
34 ¹⁾	Wieżyca				dworzec kolejowy, dz. 237/8, obręb Szymbark	przełom lat 20 i 30 XX w
35 ¹⁾	Wieżyca				budynek spedycji magazyn. dz. 237/8, obręb Szymbark	przełom lat 20 i 30 XX w
36	Wygoda Łączyńska		20		zespół kościoła paraf. rzym.-kat. p.w. Św. Józefa, w skład którego wchodzi następujące obiekty: kościół, kaplica przedpogrzebowa, atrium, mur kościelny z bramą, plebania, budynek gospo - darczy I z garażem, budynek gospodarczy II, zachowany fragment kamiennego cokółu pierwszej kaplicy, starodrzew, oraz otoczenie w.w. zabytku obejmujące: plac przykościelny, dz. 22/3, na której plac jest usytuowany, drogę do kościoła	kościół z 1913-1914 - wpis do rej. zab. 2008r - zm. wpisu 2015 r.
37 ¹⁾	Wygoda Łączyńska				brukowany fragment historycznej drogi głównej wsi, część dz. 19/7	pocz. XX w
38	Wygoda Łączyńska		21		dom mieszkalny - organistówka	1903 r.
39	Wygoda Łączyńska				Cmentarz parafialny, dz. 4 obręb Łączyno	
40	Zgorzałe	Ks. Lubińskiego	6		dom mieszkalny	4 ćw. XIX w

Obiekty zaznaczone w tabeli pogrubioną czcionką są obiektami wpisanymi do Rejestru Zabytków.

¹⁾ Obiekty dopisane do WOZ po 2014 roku.

W Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków przed opracowaniem pierwszego Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Stężyca na lata 2014-2017 znajdowało się 25 pozycji plus 9 cmentarzy ujętych w oddzielnym wykazie.

Decyzją z dnia 03.09.2015 r. Pomorski Konserwator Zabytków dokonał zmiany rozszerzając skład obiektów zespołu kościoła parafialnego p.w. św. Józefa w Wygodzie Łączyńskiej. Zmiany te zostały wpisane do wykazu WEZ (budynek gospodarczy przeniesiono do tzw. zespołu kościoła).

Ponadto po 2014 roku włączono do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków:

- budynek położony w miejscowości Nowe Czaple 68 (pismo od PWKZ z dnia 12.05.2016r.),
- dworzec kolejowy w Gołubiu (pismo od PWKZ z dnia 29.03.2019r.)
- wielorodzinny budynek mieszkalny w Gołubiu (pismo od PWKZ z dnia 29.03.2019r.)
- brukowany fragment historycznej drogi w Wygodzie (pismo od PWKZ z dnia 02.08.2019r.)
- dworzec kolejowy w Wieżycy (pismo od PWKZ z dnia 16.04.2021r.)
- budynek spedycji magazynowej w Wieżycy (pismo od PWKZ z dnia 16.04.2021r.)

5.5. GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW – wykaz kart adresowych

Gminna Ewidencja Zabytków zgodnie z Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami powinna zawierać:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- zabytki nieruchome nie wpisane do rejestru zabytków a ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez Wójta w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Gmina Stężyca od 2014 r. posiada Gminną Ewidencję Zabytków. Liczba kart Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Stężyca wynosi 88. W przedstawionej poniżej tabeli poszczególne zabytki zapisano wg miejscowości. Kolorem czerwonym oznaczono obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego.

LP	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	Nr domu	OBIEKT	NR DZIAŁKI	Forma ochrony /nr dec. wpis do rejestru zabyt.
1	Borucino			Kapliczka	168	GEZ
2	Borucino		12a	Budynek mieszkalny	147/1	GEZ
3	Borucino		33	Budynek mieszkalny	151	Wojewódzka ewidencja zab.
4	Czapielski Młyn	Skrzyżowanie za wsią		Cmentarz d. ewangelicki	34/2	Wojewódzka ew. zab.
5	Gapowo		26	Folwark z bud. gospodarczym	253/1	GEZ

6	Gapowo		26	Dwór	253/1	GEZ
7	Gołubie			Układ ruralistyczny		GEZ
8	Gołubie	Skrzyż.ul.Samb. i Św. Antoniego		Kapliczka wotywna	75/1	GEZ
9	Gołubie	Dworcowa	1	Budynek dworca kolejowego	160/27	Wojewódzka ewidencja zab.
10	Gołubie	Dworcowa	4	Kolejowy budynek mieszk.	160/22	Wojewódzka ewidencja zab.
11	Gołubie	Młyńska	7	Młyn wodny	124/2	Nr A-1955 Decyzja z dnia 18.01.2018 r.
12	Gołubie	Sambora II	3	Budynek gospodarczy	116	GEZ
13	Gołubie	Sambora II	14	Budynek mieszkalny	104/8	Wojewódzka ewidencja zab.
14	Gołubie	Sambora II	17	była szkoła	132/3	Wojewódzka ewidencja zab.
15	Gołubie	Sambora II	22	Budynek mieszkalny	150/10	Wojewódzka ewidencja zab.
16	Gołubie	Św. Antoniego	1	Budynek mieszkalny	88/1	GEZ
17	Kamienica Szlachecka	Skrzyżow. ul. Długiej i Spacer.		Kapliczka Matki Boskiej	656/2	Wojewódzka ewidencja zab.
18	Kamienica Szlachecka	Długa	10	Budynek mieszkalny	560/1	Wojewódzka ewidencja zab.
19	Kamienica Szlachecka	Zalesione wzg. pd-zach od wsi		Cmentarz d. epidemiczny	110/6	Wojewódzka ew. zab.
20	Klukowa Huta	Lipowa	1	Dwór	386/6	GEZ
21	Krzeszna	Nad przejazdem kolejowym		Most Kamienny	161/12 obr. Potuły	GEZ
22	Łączyń	Przy ulicy i budynku nr 2		Kapliczka	222/6	Wojewódzka ewidencja zab.
23	Łączyń		4	była szkoła	223/5	GEZ
24	Łączyń		36	Budynek mieszkalny	139	GEZ
25	Nowa Sikorska Huta	W lesie przy drodze polnej niedal. bud. 7 i 8		Cmentarz d. ewangelicki	40 obręb Sikorzyno	Wojewódzka ew. zab.
26	Nowa Wieś			Układ ruralistyczny		GEZ
27	Nowa Wieś		6	Budynek mieszkalny	136	GEZ
28	Nowa Wieś		25	Budynek mieszkalny	210	GEZ
29	Nowe Czaple		68	Budynek mieszkalny	204/2	Wojewódzka ewidencja zab.
30	Pierszczewo		44	Była szkoła ob. siedziba fundacji	103	GEZ
31	Pierszczewo		41	Budynek	124	GEZ

				mieszkalny		
32	Pierszczewo	obok bud. 42a		Kapliczka	108	GEZ
33	Potuły			Układ ruralistyczny		GEZ
34	Potuły	Rzemieślnicza		Cmentarz d. ewangelicki	57	Wojewódzka ew. zab.
35	Potuły	Jeziorna	19	Budynek mieszkalny	80	GEZ
36	Potuły	Jeziorna	24	Budynek mieszkalny	48	GEZ
37	Sikorzyno	ul. Rodu Wybickich	62	Dwór	102/6	Nr 1555 Decyzja z dnia 13.07.1995r.
38	Sikorzyno	ul. Rodu Wybickich	62	Park dworski	102/6, 102/7	Nr 1555 Decyzja z dnia 13.07.1995r.
39	Stare Czaple	obok bud. nr 28		Kapliczka	45	GEZ
40	Stare Czaple			Układ ruralistyczny		GEZ
41	Stężycza			Układ ruralistyczny		GEZ
42	Stężycza	ul. Królewska	7	Pastorówka ob. bud. mieszkalny	599	Wojewódzka ewidencja zab.
43	Stężycza	ul. Królewska	13	Kościół d.ewangelicki	602/2	Nr 1120 Dec. z 10.06.1986 r.
44	Stężycza	ul. Królewska		Cmentarz d.ewangelicki	608	Wojewódzka ew. zab.
45	Stężycza	róg Królewskiej i Sobieskiego		Kapliczka	61/7	GEZ
46	Stężycza	Sobieskiego	3	Budynek mieszkalny	547/2	GEZ
47	Stężycza	Sobieskiego	przy 3	Budynek gospodarczy	547/2	GEZ
48	Stężycza	Sobieskiego	8	Budynek mieszkalny	591	GEZ
49	Stężycza	Sobieskiego	10	Budynek mieszkalny	522	Wojewódzka ewidencja zab.
50	Stężycza	Sobieskiego	13	Budynek Parku Kulturowego	1059/1	GEZ
51	Stężycza	Sobieskiego	15	Budynek mieszk-handl.	523/1	GEZ
52	Stężycza	Sobieskiego	16	Kościół paraf. p.w. Katarzyny Aleksandryjskiej	511	Nr 254 Decyzja z dnia 02.12.1961 r.
53	Stężycza	Sobieskiego		Cmentarz katolicki	495, 496, 497,498/1, 653/5	Wojewódzka ew. zab.
54	Stężycza	Kartuska	16	Budynek mieszkalny	577/1	GEZ
55	Stężycza	Kartuska	27	Budynek siedziby policji	554/2	Wojewódzka ewidencja zab.

56	Stężycza	Majkowskiego	3	Budynek mieszkalny	533/4	Wojewódzka ewidencja zab.
57	Stężycza	Polna	2	Budynek mieszkalny	595	Wojewódzka ewidencja zab.
58	Stężycza Huta			Kapliczka	74 obr. Gapowo	GEZ
59	Szymbark	Centrum wsi		Układ ruralistyczny		GEZ
60	Szymbark	Długa	14	Kościół p.w. św. Teresy od dzieciątka Jezus	90/1	Nr A-1928 Decyzja z dnia 21.01.2016 r.
61	Szymbark	Długa	18	Plebania	92/1	Wojewódzka ewidencja zab.
62	Szymbark	Długa	18	Budynek gospodarczy	92/1	Wojewódzka ewidencja zab.
63	Szymbark	Skrzyżowanie Długiej i Sport.		Kapliczka	98/1	GEZ
64	Szymbark	Długa	25	Była szkoła ob. biblioteka	135	Wojewódzka ewidencja zab.
65	Szymbark	Zakładników Szymbarskich	3	Budynek mieszkalny	110/2	GEZ
66	Szymbark	Zakładników Szymbarskich		Cmentarz komunalny	112	Wojewódzka ew. zab.
67	Szymbark	Długa		Cmentarz d. ewangelicki	41, 42,43/1	Wojewódzka ew. zab.
68	Szymbark	Sportowa	6	Dom mieszk. - była poczta	49/2	Wojewódzka ewidencja zab.
69	Wieżyca			Dworzec kolejowy	237/8 obr.Szymbark	Wojewódzka ewidencja zab.
70	Wieżyca			Budynek spedycji magazynowej	237/8 obr.Szymbark	Wojewódzka ewidencja zab.
71	Wygoda Łączyńska		19	Kościół par. p.w. św. Józefa	246 obr. Łączyno	Nr A-1837 Decyzja z dnia 29.10.2008 r.
72	Wygoda Łączyńska		przy 19	Plac kościelny (atrium i mur koście. z bramą)	246 obr. Łączyno	Nr A-1837 Decyzja z dnia 29.10.2008 r.
73	Wygoda Łączyńska		przy 19	Kaplica przedpogrzebowa	246 obr. Łączyno	Nr A-1837 Decyzja z dnia 03.09.2015 r.
74	Wygoda Łączyńska		20	Plebania	246 obr. Łączyno	Nr A-1837 Decyzja z dnia 29.10.2008 r.
75	Wygoda Łączyńska		przy 20	Budynek gospodarczy I z garażem	246 obr. Łączyno	Nr A-1837 Decyzja z dnia 03.09.2015 r.
76	Wygoda Łączyńska		przy 20	Budynek gospodarczy II	246 obr. Łączyno	Nr A-1837 Decyzja z dnia 03.09.2015 r.
77	Wygoda Łączyńska		przy 20	Fragment kamiennego cokołu I kaplicy	246 obr. Łączyno	Nr A-1837 Decyzja z dnia 03.09.2015 r.

78	Wygoda Łączyńska			Brukowany frag. historycz. drogi	19/7 obr. Łączyńno	Wojewódzka ewidencja zab.
79	Wygoda Łączyńska		21	organistówka	21 obr. Łączyńno	Wojewódzka ewidencja zab.
80	Wygoda Łączyńska			Cmentarz parafialny	4 obr. Łączyńno	Wojewódzka ew. zab.
81	Wygoda Łączyńska		18	Budynek mieszkalny	22/4 obr. Łączyńno	GEZ
82	Wygoda Łączyńska		przy 18	Budynek gospodarczy	22/4 obr. Łączyńno	GEZ
83	Wygoda Łączyńska		16 a	Budynek mieszkalny	17/31 obr. Łączyńno	GEZ
84	Zgorzałe	Ks. Lubińskiego	6	Budynek mieszkalny	81/8	Wojewódzka ewidencja zab.
85	Zgorzałe	Pod Kasztanem	1	Budynek mieszkalny	35/3	GEZ
86	Zgorzałe	L. Wałęsy	29	Budynek mieszkalny	36	GEZ
87	Żuromino	obok bud. nr117		Kapliczka I	187/1	GEZ
88	Żuromino	obok bud. nr109		Kapliczka II	181	GEZ

5.6. OCHRONA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH²

5.6.1. Identyfikacja przedmiotu ochrony

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz.U. z 2021 r. poz. 710, z późn. zm.; dalej: UOZOZ) zabytkiem archeologicznym jest *zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem*.

Przedmiotem ochrony są nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst — razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną *stanowiskiem archeologicznym*. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem *artefaktu*. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Na terenie gminy Stężyca znajdują się liczne stanowiska archeologiczne, pochodzące z różnych epok historycznych i pradziejowych. Są one odkrywane i wprowadzane do wojewódzkiej ewidencji zabytków w ramach systematycznego, ogólnopolskiego programu „Archeologiczne Zdjęcie Polski” (AZP) realizowanego od lat 70-tych XX wieku, ale także w efekcie prowadzenia innych programów badawczych i dokonywania odkryć przypadkowych. Są to przede wszystkim pozostałości dawnego osadnictwa, zespołów produkcyjnych oraz nekropolii. Stanowią one element istotny dziedzictwa kulturowego jako materialne świadectwo życia i działalności człowieka w minionych epokach. Relikty archeologiczne znajdują się w

² opracowano we współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Gdańsku

większości przypadków pod obecnym poziomem użytkowym (pod powierzchnią ziemi lub pod wodą). Wyjątkami są stanowiska archeologiczne o własnej formie terenowej (np. grodziska lub kurhany), które oprócz walorów naukowych posiadają również istotne znaczenie dla krajobrazu kulturowego. Większość stanowisk archeologicznych posiadających największą wartość historyczno-naukową została objęta wpisem do rejestru zabytków.

Na obszarze gminy Stężyca odkryto i zewidencjonowano jak dotąd jedenaście stanowisk archeologicznych posiadających własną formę terenową, z czego sześć zostało wpisanych do rejestru zabytków³:

- grodzisko wyżynne w obrębie Kamienica Szlachecka — wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa pomorskiego pod nr C-5 decyzją Konserwatora Wojewódzkiego Gdańskiego z dnia 11.11.1947 r. (dawny nr rej. zab. 11/A);
- grodzisko w obrębie Czaple (znane pod nazwą Gołubie) — wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa pomorskiego pod nr C-6 decyzją Konserwatora Wojewódzkiego Gdańskiego z dnia 11.11.1947 r. (dawny nr rej. zab. 13/A);
- grodzisko wczesnośredniowieczne w obrębie Czaple (znane pod nazwą Przewóz) — wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa pomorskiego pod nr C-50 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 27.11.1968 r. (dawny nr rej. zab. 29/A);
- cmentarzisko kurhanowe w obrębie Zgorzałe (znane pod nazwą Uniradze) — wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa pomorskiego pod nr C-82 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 01.12.1969 r. (dawny nr rej. zab. 60/A);
- cmentarzisko kurhanowe w obrębie Niesiołowice — wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa pomorskiego pod nr C-295 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 06.12.1972 r. (dawny nr rej. zab. 237/A);
- cmentarzisko kurhanowe w obrębie Czaple (znane pod nazwą Stare Czaple) — wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa pomorskiego pod nr C-488 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 24.04.1985 r. (dawny nr rej. zab. 404/A);
- cmentarzisko kurhanowe w obrębie Stężyca — niewpisane do rejestru zabytków;
- cmentarzisko kurhanowe w obrębie Niesiołowice — niewpisane do rejestru zabytków;
- cmentarzisko kurhanowe w obrębie Niesiołowice — niewpisane do rejestru zabytków;
- cmentarzisko kurhanowe w obrębie Borucino — niewpisane do rejestru zabytków;
- cmentarzisko kurhanowe w obrębie Kamienica Szlachecka — niewpisane do rejestru zabytków.

Ponadto, na obszarze gminy Stężyca znajduje się sześć stanowisk płaskich (bez własnej formy terenowej) wpisanych do rejestru zabytków:

- cmentarzisko płaskie grobów skrzynkowych z wczesnej epoki żelaza w obrębie Łączyńno — wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa pomorskiego pod nr C-216 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 21.11.1971 r. (dawny nr rej. zab. 161/A).
- cmentarzisko płaskie grobów skrzynkowych z wczesnej epoki żelaza w obrębie Borucino — wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa pomorskiego pod nr C-

³ na terenie gminy Stężyca zewidencjonowano więcej cmentarzysk kurhanowych, jednak część utraciła czytelną formę terenową

- 290 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 06.12.1972 r. (dawny nr rej. zab. 232/A).
- cmentarzysko płaskie grobów skrzynkowych z wczesnej epoki żelaza w obrębie Niesiołowice — wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa pomorskiego pod nr C-294 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 06.12.1972 r. (dawny nr rej. zab. 236/A).
 - cmentarzysko płaskie grobów skrzynkowych z wczesnej epoki żelaza w obrębie Łosienice — wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa pomorskiego pod nr C-489 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 24.04.1985 r. (dawny nr rej. zab. 405/A);
 - cmentarzysko płaskie grobów skrzynkowych z wczesnej epoki żelaza w obrębie Klukowa Huta — wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa pomorskiego pod nr C-490 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 24.04.1985 r. (dawny nr rej. zab. 406/A).
 - cmentarzysko płaskie grobów skrzynkowych z wczesnej epoki żelaza w obrębie Borucino — wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa pomorskiego pod nr C-494 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 15.05.1985 r. (dawny nr rej. zab. 410/A).

Prócz tego na obszarze gminy Stężycza odkryto pozostałości osadnictwa oraz cmentarzysk z różnych epok historycznych i pradziejowych oraz kilka pozostałości miejsc produkcyjnych (huty szkła). Wszystkie te stanowiska archeologiczne, łącznie z wpisanymi do rejestru zabytków, zostały ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

TABELA Z WYKAZEM STANOWISK

WOJEWÓDZKA EWIDENCJA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH: Gmina Stężycza						
Borucino						
Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1			cmentarzysko cmentarzysko	La wcz. i śr.	C-290; 232/A	
2			cmentarzysko grobów skrzynkowych osada otwarta (?)	Ha D WEŻ (?)	C-494; 410/A	
3			cmentarzysko (?) cmentarzysko	WEŻ		
4			cmentarzysko kurhanowe	nieokreślona		brak czytelnej formy terenowej
5			cmentarzysko kurhanowe	nieokreślona		
6			cmentarzysko grobów skrzynkowych cmentarzysko grobów skrzynkowych	WEŻ La wcz. i śr.		
7			znalezisko luźne	WŚ		
8	14-38	1	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	WŚ PŚ		
9	14-38	2	śląd osadnictwa punkt osadniczy	WŚ PŚ		
10	14-38	3	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	WEŻ PŚ Now.		
11	14-38	3	śląd osadnictwa	PŚ		

12	14-38	4	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	PŚ WEŻ		
13	14-38	6	śląd osadnictwa	Now.		
14	14-38	7	śląd osadnictwa	WŚ		
15	14-38	8	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	PŚ Now.		
Dąbrowa						
Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1			cmentarzysko (?)	nieokreślona		
2			cmentarzysko kurhanowe	WŚ		
3			cmentarzysko grobów skrzynkowych	WEŻ		
Dubowo						
Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1			cmentarzysko kurhanowe	EB IV		brak czytelnej formy terenowej
2			cmentarzysko kurhanowe	nieokreślona		brak czytelnej formy terenowej
3			cmentarzysko kurhanowe	nieokreślona		brak czytelnej formy terenowej
4			cmentarzysko (?)	EB IV		
Gapowo						
Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1			cmentarzysko kurhanowe	EB IV		
2			cmentarzysko grobów skrzynkowych	nieokreślona		
Gołubie						
Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1	14-38	109	cmentarzysko grobów skrzynkowych	Ha C-D		
2	14-38	112	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit WŚ neolit		
3			cmentarzysko grobów skrzynkowych	Ha D		
4	14-38	68	znalezisko luźne	La wcz. i śr.		
5	14-38	114	cmentarzysko grobów skrzynkowych	Ha D		
6	14-38	115	znalezisko luźne	WŚ		
7	14-38	116	cmentarzysko grobów skrzynkowych	WEŻ (?)		
8			znalezisko luźne znalezisko luźne	WŚ PŚ		
9	14-38	99	cmentarzysko grobów skrzynkowych	WEŻ (?)		
10	14-38	100	cmentarzysko	nieokreślona		
11	14-38	102	cmentarzysko grobów skrzynkowych	nieokreślona		
12	14-38	106	cmentarzysko grobów skrzynkowych	WEŻ		
16	14-38	87	śląd osadnictwa	PŚ		
17	14-38	88	śląd osadnictwa	PŚ		
18	14-38	89	punkt osadniczy śląd osadnictwa	WŚ PŚ		
19	14-38	90	śląd osadnictwa	PŚ		
20	14-38	91	punkt osadniczy	PŚ		

21	14-38	92	punkt osadniczy punkt osadniczy	PŚ WŚ
22	14-38	98	punkt osadniczy punkt osadniczy	PŚ Now.
23	14-38	67	ślad osadnictwa	WŚ
24	14-38	101	ślad osadnictwa	PŚ
25	14-38	107	punkt osadniczy	PŚ
26	14-38	108	ślad osadnictwa	PŚ
27	14-38	110	ślad osadnictwa	PŚ
28	14-38	111	ślad osadnictwa	PŚ
29	14-38	69	ślad osadnictwa	PŚ

Kamienica Szlachecka

Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1			grodzisko wyżynne	WŚ	C-5; 11/A	
2			osada otwarta	WŚ		
3			cmentarzysko cmentarzysko płaskie cmentarzysko płaskie cmentarzysko płaskie cmentarzysko płaskie cmentarzysko płaskie cmentarzysko płaskie	OWR Ha C WEŻ nieokreślona wczesny OWR b2 późny OWR b2/c1 późny OWR c1 późny OWR		
4			cmentarzysko	WEŻ ?		
5			cmentarzysko płaskie (?)	WEŻ (?)		
6			cmentarzysko grobów skrzynkowych	WEŻ (?)		
7			ślad osadnictwa	WŚ		
8			cmentarzysko grobów skrzynkowych	Ha D		
9			cmentarzysko grobów skrzynkowych	WEŻ		
10			cmentarzysko kurhanowe (?)	nieokreślona		
11			cmentarzysko grobów skrzynkowych	Ha D		

Klukowa Huta

Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1			cmentarzysko grobów skrzynkowych	WEŻ (?)		
2			cmentarzysko grobów skrzynkowych	WEŻ (?)		
3			cmentarzysko grobów skrzynkowych	Ha		
4			cmentarzysko grobów skrzynkowych	WEŻ (?)	C-490; 406/A	
5			huta szkła	nieokreślona		

Łącznie

Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1			cmentarzysko grobów skrzynkowych cmentarzysko grobów skrzynkowych	Ha La wcz. i śr.	C-216; 161/A	
2			cmentarzysko grobów skrzynkowych	nieokreślona		
3			znalezisko luźne	neolit		
4			znalezisko luźne	neolit		
5			cmentarzysko płaskie (?)	MOP (?)		
6			cmentarzysko grobów skrzynkowych	WEŻ		

7			cmentarzysko grobów skrzynkowych (?)	La wcz. i śr.		
8			cmentarzysko grobów skrzynkowych	La wcz. i śr.		
9			cmentarzysko grobów skrzynkowych	La wcz. i śr.		
10			cmentarzysko grobów skrzynkowych	Ha D		
Łosienice						
Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1			cmentarzysko grobów skrzynkowych	La wcz. i śr.	C-489; 405/A	
Niesiołowice						
Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1			cmentarzysko kurhanowe cmentarzysko kurhanowe cmentarzysko kurhanowe	EB WŚ PŚ		brak czytelnej formy terenowej
2			cmentarzysko grobów skrzynkowych	WEŻ		
3			znalezisko luźne znalezisko luźne cmentarzysko kurhanowe	WŚ nieokreślona		
4			śląd osadnictwa	PŚ		
5			cmentarzysko kurhanowe osada (?)	WŚ Ś		
6			cmentarzysko kurhanowe	EB IV	C-295; 237/A	
7			znalezisko luźne osada	WŚ WŚ		
8			cmentarzysko kurhanowe	nieokreślona		brak czytelnej formy terenowej
9			cmentarzysko	OWR		
10			cmentarzysko	WEŻ		
11			śląd osadnictwa	nieokreślona		
12			cmentarzysko grobów skrzynkowych	WEŻ		
13			osada (?)	WŚ		
14			osada (?) osada (?)	WŚ PŚ		
15			cmentarzysko kurhanowe?	WEŻ (?)		brak czytelnej formy terenowej
16			znalezisko luźne śląd osadnictwa	mezolit WŚ		
Nowa Wieś Kartuska						
Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1			cmentarzysko grobów skrzynkowych znalezisko luźne znalezisko luźne	WEŻ PŚ WEŻ (?)		
2			śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	WEŻ WŚ PŚ		
Nowe Czaple						
Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1			grodzisko	WŚ	C-50; 29/A	

2	14-38	28	punkt osadniczy osada (?)	WŚ WŚ	
3	14-39	79	śląd osadnictwa	PŚ / Now.	
4	14-39	80	śląd osadnictwa punkt osadniczy	WEŻ (?) PŚ / Now.	
5	14-39	81	śląd osadnictwa	PŚ / Now.	
6	14-38	29	cmentarzysko kurhanowe śląd osadnictwa	WŚ	C-488; 404/A
7	14-38	23	punkt osadniczy	WŚ	
8	14-38	30	punkt osadniczy osada osada	WŚ WEŻ PŚ	
9	14-38	32	grodzisko	WŚ	C-6; 13/A
11	14-38	113	cmentarzysko	WEŻ	
12	14-38	9	śląd osadnictwa	PŚ	
13	14-38	10	śląd osadnictwa	WŚ	
14	14-38	11	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	WŚ Now.	
15	14-38	12	śląd osadnictwa	PŚ	
16	14-38	13	śląd osadnictwa	PŚ	
17	14-38	14	śląd osadnictwa	WŚ	
18	14-38	15	punkt osadniczy	PŚ	
19	14-38	16	śląd osadnictwa	WŚ	
20	14-38	17	śląd osadnictwa	WŚ	
21	14-38	18	punkt osadniczy	Now.	
22	14-38	19	śląd osadnictwa	WŚ	
23	14-38	20	śląd osadnictwa	WŚ	
24	14-38	21	punkt osadniczy	WŚ	
25	14-38	22	śląd osadnictwa	PŚ	
26	14-38	51	śląd osadnictwa	WŚ	
27	14-38	24	śląd osadnictwa	WŚ	
28	14-38	25	punkt osadniczy	PŚ	
29	14-38	26	śląd osadnictwa	WŚ	
30	14-38	27	śląd osadnictwa	WŚ	
31	14-38	31	śląd osadnictwa	PŚ	
32			śląd osadnictwa	paleolit	

Pierszczewo

Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1	14-38	46	cmentarzysko grobów skrzynkowych	Ha D/La wcz. i śr.		
2	14-38	53	cmentarzysko grobów skrzynkowych	La wcz. i śr.		
3	14-38	54	cmentarzysko grobów skrzynkowych cmentarzysko grobów skrzynkowych	La wcz. i śr. Ha D		
4	14-38	52	znalezisko luźne śląd osadnictwa punkt osadniczy śląd osadnictwa	PŚ Ha D PŚ Now.		
5	14-38	47	śląd osadnictwa śląd osadnictwa znalezisko luźne	WŚ PŚ WŚ		

6	14-39	82	osada	PŚ / Now.
7	14-38	48	punkt osadniczy	PŚ
8	14-38	49	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	WŚ PŚ
9	14-38	50	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	Ha D PŚ
10	14-38	45	punkt osadniczy śląd osadnictwa	PŚ Now.
11	14-38	44	punkt osadniczy śląd osadnictwa	PŚ Now.
12	14-38	43	śląd osadnictwa punkt osadniczy	WŚ PŚ
13	14-38	42	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit WŚ PŚ
14	14-38	41	śląd osadnictwa punkt osadniczy	WŚ PŚ
15	14-38	40	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	PŚ Now.
16	14-38	39	punkt osadniczy śląd osadnictwa	PŚ Now.
17	14-38	38	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	WŚ PŚ
18	14-38	37	śląd osadnictwa punkt osadniczy	Ha D WŚ
19	14-38	36	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	WŚ PŚ
20	14-38	35	śląd osadnictwa punkt osadniczy	WŚ PŚ
21	14-38	34	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nieokreślona WŚ PŚ
22	14-38	33	śląd osadnictwa punkt osadniczy	PŚ Now.
23	14-38	70	śląd osadnictwa	PŚ
24	14-38	71	śląd osadnictwa	PŚ
25	14-38	72	punkt osadniczy	PŚ
26	14-38	73	śląd osadnictwa	PŚ
27	14-38	74	śląd osadnictwa	PŚ
28	14-38	93	śląd osadnictwa	WŚ
29	14-38	94	śląd osadnictwa	PŚ
30	14-38	95	śląd osadnictwa	PŚ

Potulę

Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1	14-39	126	cmentarzysko grobów skrzynkowych	La wcz. i śr.		
2	14-39	127	cmentarzysko grobów skrzynkowych	WEŻ		
3	14-39	128	śląd osadnictwa	PŚ / Now.		
4	14-39	129	punkt osadniczy	PŚ / Now.		
5	14-39	130	śląd osadnictwa	PŚ / Now.		
6	14-39	131	punkt osadniczy	PŚ / Now.		
7	14-39	132	śląd osadnictwa punkt osadniczy	WEŻ Now.		

8	14-39	133	punkt osadniczy	PŚ / Now.
9	14-39	134	punkt osadniczy	PŚ / Now.
10	14-39	135	punkt osadniczy	PŚ / Now.
11	14-39	136	punkt osadniczy	PŚ / Now.
12	14-39	137	punkt osadniczy	PŚ / Now.
13	14-39	138	ślad osadnictwa	PŚ / Now.
14	14-39	139	ślad osadnictwa punkt osadniczy	WEŻ PŚ / Now.
15	14-39	140	ślad osadnictwa	PŚ / Now.
16	14-39	141	ślad osadnictwa	PŚ / Now.
17	14-39	142	ślad osadnictwa	PŚ / Now.
18	14-39	143	ślad osadnictwa punkt osadniczy	WŚ PŚ / Now.
19	14-39	144	ślad osadnictwa	PŚ / Now.
20	14-39	145	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	pradzieje PŚ / Now.
21	14-39	146	punkt osadniczy	PŚ / Now.
22	14-39	147	ślad osadnictwa	WŚ
23	14-39	148	punkt osadniczy	PŚ / Now.
24	14-39	149	punkt osadniczy	PŚ / Now.
25	14-39	150	punkt osadniczy	PŚ / Now.
26	14-39	151	ślad osadnictwa	WŚ
27	14-39	152	ślad osadnictwa	WŚ
28	14-39	153	punkt osadniczy	PŚ / Now.
29	14-38	75	ślad osadnictwa	PŚ
30	14-38	76	ślad osadnictwa	PŚ
31	14-38	77	ślad osadnictwa	WŚ
32	14-38	78	ślad osadnictwa	PŚ
33	14-38	79	punkt osadniczy	PŚ
34	14-38	80	ślad osadnictwa	WŚ
35	14-38	103	ślad osadnictwa	PŚ

Przyrowie

Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1			cmentarzisko grobów skrzynkowych	WEŻ ?		

Sikorzyno

Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1			cmentarzisko grobów skrzynkowych	Ha		
2			cmentarzisko kurhanowe cmentarzisko kurhanowe cmentarzisko kurhanowe znalezisko luźne	nieokreślona EB wczesna (?) La wcz. i śr. Ś		brak czytelnej formy terenowej
3			cmentarzisko	nieokreślona		
4			cmentarzisko grobów skrzynkowych	WEŻ ?		
5			huta szkła	nieokreślona		
6			cmentarzisko kurhanowe	nieokreślona		brak czytelnej formy terenowej

7			osada	La wcz. i śr.		
8			cmentarzisko grobów skrzynkowych	WEŻ		
Stężycza						
Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1			cmentarzisko	Ha		
2			znalezisko luźne	nieokreślona		
3			cmentarzisko kurhanowe cmentarzisko grobów skrzynkowych	EB IV – V WEŻ		
4			cmentarzisko grobów skrzynkowych cmentarzisko kurhanowe	WEŻ (?) EB młodsza / WEŻ		
5			znalezisko luźne	WEŻ ?		
6			cmentarzisko grobów skrzynkowych	WEŻ ?		
7			cmentarzisko grobów skrzynkowych (?) znalezisko luźne znalezisko luźne	WEŻ (?) WEŻ PŚ		
8			znalezisko luźne znalezisko luźne	WEŻ WŚ		
9			osada otwarta	WŚ		
10			cmentarzisko kurhanowe	nieokreślona		brak czytelnej formy terenowej
11	14-38	65	znalezisko luźne śląd osadnictwa	WŚ WŚ		
12	13-38		znalezisko luźne	Ś		
13	13-38		cmentarzisko kurhanowe	nieokreślona		brak czytelnej formy terenowej
14			znalezisko luźne	PŚ (?)		
15			cmentarzisko (?) skarb monet znalezisko luźne	epoka żelaza WŚ PŚ		
16			śląd osadnictwa	WEŻ		
17			cmentarzisko kurhanowe	nieokreślona		
18	14-38	81	śląd osadnictwa	PŚ		
19	14-38	82	śląd osadnictwa	PŚ		
20	14-38	83	śląd osadnictwa	WŚ		
21	14-38	96	śląd osadnictwa	PŚ		
22	14-38	97	śląd osadnictwa	PŚ		
23	14-38	104	śląd osadnictwa	PŚ		
24	14-38	105	śląd osadnictwa	PŚ		
25	15-37		punkt osadnictwa	PŚ		
Stężycza Huta						
Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1			cmentarzisko grobów skrzynkowych	WEŻ		
2			cmentarzisko grobów skrzynkowych śląd osadnictwa cmentarzisko (?)	PŚ nieokreślona		
3			cmentarzisko (?)	nieokreślona		
4			znalezisko luźne	neolit		
5			znalezisko luźne	EB		

6			znalezisko luźne	nieokreślona		
7			huta szkła	nieokreślona		
Szymbark						
Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1	14-39	83	cmentarzysko (?)	WEŻ (?)		
2	14-39	84	znalezisko luźne	WŚ		
3	14-39	85	znalezisko luźne	PŚ		
4	14-39	86	znalezisko luźne	epoka żelaza		
5	14-39	87	osada (?)	Ś		
6	14-39	88	śląd osadnictwa	Now.		
7	14-39	89	punkt osadniczy	PŚ / Now.		
8	14-39	90	śląd osadnictwa	OWR		
9	14-39	91	śląd osadnictwa	PŚ		
10	14-39	92	śląd osadnictwa	PŚ / Now.		
11	14-39	93	śląd osadnictwa	WEŻ (?)		
12	14-39	94	punkt osadniczy	Now.		
13	14-39	95	śląd osadnictwa	neolit		
14	14-39	96	punkt osadniczy	Now.		
15	14-39	97	punkt osadniczy	PŚ / Now.		
16	14-39	98	śląd osadnictwa	WEŻ (?)		
17	14-39	99	śląd osadnictwa	PŚ / Now.		
18	14-39	100	punkt osadniczy	PŚ / Now.		
19	14-39	101	punkt osadniczy	PŚ / Now.		
20	14-39	102	śląd osadnictwa	WŚ		
21	14-39	103	śląd osadnictwa	Now.		
22	14-39	104	punkt osadniczy	PŚ / Now.		
23	14-39	105	śląd osadnictwa	WŚ		
24	14-39	106	śląd osadnictwa	Now.		
25	14-39	107	punkt osadniczy	PŚ / Now.		
26	14-39	108	śląd osadnictwa	pradzieje		
27	14-39	109	śląd osadnictwa	PŚ / Now.		
28	14-39	110	śląd osadnictwa	WŚ		
29	14-39	111	punkt osadniczy	PŚ / Now.		
30	14-39	112	osada	WŚ		
31	14-39	113	punkt osadniczy	PŚ / Now.		
32	14-39	114	punkt osadniczy	PŚ / Now.		
33	14-39	115	punkt osadniczy	PŚ / Now.		
34	14-39	116	osada	PŚ / Now.		
35	14-39	117	punkt osadniczy	PŚ / Now.		

36	14-39	118	śląd osadnictwa	PŚ / Now.
37	14-39	119	osada	PŚ / Now.
38	14-39	130	punkt osadniczy	PŚ / Now.
39	14-39	121	punkt osadniczy	PŚ / Now.
40	14-39	122	punkt osadniczy	Now.
41	14-39	123	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	WŚ PŚ / Now.
42	14-39	124	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit PŚ / Now.
43	14-39	125	punkt osadniczy	PŚ / Now.
44	14-39	207	śląd osadnictwa	neolit

Zgorzałe

Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1	14-38	60	cmentarzysko	Ha D / La wcz. i śr.		
2	14-38	57	huta szkła	Now.		
3	14-38	85	cmentarzysko kurhanowe cmentarzysko kurhanowe	WŚ EB późna / środkowa	C-82; 60/A	
4	14-38	84	śląd osadnictwa	neolit		
5	14-38	55	śląd osadnictwa	PŚ		
6	14-38	56	śląd osadnictwa	PŚ		
7	14-38	58	śląd osadnictwa	PŚ		
8	14-38	59	śląd osadnictwa	PŚ		
9	14-38	61	śląd osadnictwa	PŚ		
10	14-38	62	śląd osadnictwa	WŚ		
11	14-38	63	śląd osadnictwa	PŚ		
12	14-38	63	śląd osadnictwa	PŚ		
13	14-38	66	śląd osadnictwa	WŚ		

Żuromino

Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Uwagi
1			cmentarzysko grobów skrzynkowych	WEŻ		
2			znalezisko luźne	nieokreślona		
3			osada	neolit		

Tablica skrótów

Skrót	Oznaczenie Epoki/Okresu	Oznaczenie podokresu
EK	Epoka Kamienia	
EB	EB	I, II, III, IV, V
WEŻ	WEŻ	
HA	Okres Halsztacki	C, D
LA	Okres Lateński	
SOP	Starszy Okres Przedrzymski	
MOP	Młodszy Okres Przedrzymski	A1, A2, A3
OWR	OWR	B [1(a,b,c), 2(a,b,c)], B2/C1, C [1(a,b), 2, 3]
OWL	Okres Wędrówek Ludów	D, E
WŚ	WŚ	
PŚ	PŚ	
Ś	Ś	

Now.	Nowożytność
------	-------------

Stanowiska archeologiczne jako istotny element dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego podlegają ochronie na mocy przepisów prawa międzynarodowego i tworzonego w ich duchu prawa krajowego, które zobowiązują do ich trwałego zachowania (jeśli to możliwe — na miejscu), uwzględnienia zadań ochronnych w procesie planowania przestrzennego, a jeśli niemożliwa jest trwała ochrona — metodycznego przebadania i zadokumentowania warstw kulturowych oraz zakonserwowania i zabezpieczenia pozyskanych archeologicznych zabytków ruchomych.

Zgodnie z art. 5 pkt i lit. a Europejskiej Konwencji o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego (Dz.U. z 1996 r. nr 120, poz. 564) *każda Strona zobowiązuje się do podejmowania próby pogodzenia i połączenia odpowiednich potrzeb archeologicznych oraz planów zagospodarowania przestrzennego poprzez zapewnienie archeologom uczestnictwa w tworzeniu założeń planowania, ukierunkowanych na zapewnienie wyważonej strategii mającej na celu ochronę, konserwację i podniesienie wartości terenów o wartości archeologicznej, w związku z art. 4 pkt ii cyt. Konwencji, zgodnie z którym każda Strona zobowiązuje się do stosowania środków fizycznej ochrony dziedzictwa archeologicznego, zapewniając, stosownie do okoliczności konserwację i zachowanie dziedzictwa archeologicznego, jeżeli jest to możliwe na miejscu. Zgodnie z art. 4 UOZOZ ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu (m.in.): zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie (pkt 1) oraz uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska (pkt 6).*

W przypadku zabytków archeologicznych zasada trwałej ochrony została dodatkowo umocowana w przepisach ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo Ochrony Środowiska (tekst jednolity: Dz.U. z 2020 r. poz. 1219, z późn. zm.; dalej: POŚ). Zgodnie z art. 101 pkt 2 lit. f POŚ *ochrona powierzchni ziemi polega na zachowaniu funkcji środowiskowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, w tym między innymi zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego.*

Zgodnie z art. 31 ust. 1a pkt 2 UOZOZ *osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków, natomiast zgodnie z art. 31 ust. 2 UOZOZ zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych, o których mowa w ust. 1a, ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji, wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny. Przepis ten stanowi dopuszczenie innej niż trwałe zachowanie zasady ochrony zabytku archeologicznego, tzw. „ochrony przez zadokumentowanie”, w sytuacji gdy badania archeologiczne są niezbędne*

w celu ochrony zabytków archeologicznych zagrożonych przekształceniem bądź zniszczeniem. Zadaniem organów administracji publicznej jest doprowadzić do tego, aby takich sytuacji było jak najmniej — zgodnie z przytoczoną zasadą trwałej ochrony zabytków i zachowania zbioru dziedzictwa archeologicznego.

Zarówno naukowe jak i inwestycyjne badania wykopaliskowe należy ograniczyć do niezbędnego minimum, ponieważ w ich trakcie nawarstwienia kulturowe zostają nieodwracalnie usunięte, zaś zabytki ruchome zostają wyciągnięte z pierwotnego kontekstu. Odbywa się to jednak przy zachowaniu odpowiedniej metodyki, która pozwala na powiązanie nieistniejących już (wyeksplorowanych) nawarstwień kulturowych z ruchomym zabytkiem archeologicznym oraz określania i badania ich wzajemnych relacji. Ślad po oryginalnej substancji zabytku pozostaje wówczas w sporządzonej dokumentacji archeologiczno-konserwatorskiej. Wykopaliskowe badania archeologiczne w tym samym miejscu przeprowadzić można tylko jeden raz, stąd też niezwykle istotne jest racjonalne gospodarowanie zasobem archeologicznym poprzez powstrzymanie się od zbędnych badań wykopaliskowych oraz preferowanie tzw. nieinwazyjnych metod badawczych, które stają się coraz szerzej dostępne. Z tego powodu, w przypadku zagrożenia stanowiska archeologicznego poprzez działania inwestycyjne lub gospodarcze, badaniami archeologicznymi obejmuje się jedynie obszar bezpośrednio narażony na zniszczenie przez prace ziemne. Z kolei w przypadku badań naukowych zaleca się zwiększenie udziału metod nieinwazyjnych, takich jak badania georadarowe, magnetyczne, elektrooporowe, C14 itp.

Ustala się następujące ogólne kierunki ochrony stanowisk archeologicznych:

- *ujęcie w gminnej ewidencji zabytków na podstawie art. 22 ust. 4 i 5 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i w dalsze wykonywanie przepisów określających zasady ochrony obiektów figurujących w GEZ;*
- *uwzględnianie zadań ochronnych w procesie planowania przestrzennego zgodnie ze szczegółowymi zasadami wytyczonymi w dalszej części Programu.*

5.6.2. Ochrona stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej

Do trwałego zachowania przeznaczają się wszystkie stanowiska archeologiczne o własnej formie terenowej (niezależnie od tego czy zostały wpisane do rejestru zabytków), które oprócz wartości naukowych posiadają także walory ekspozycyjne wzbogacające krajobraz kulturowy gminy.

Na obszarze przedmiotowych stanowisk archeologicznych wyklucza się wszelką działalność inwestycyjną i gospodarczą związaną z naruszaniem struktury gruntu (w tym rolną) i przekształcaniem form terenowych. W ich obrębie dopuszcza się jedynie prowadzenie niezbędnych prac porządkowych, zabezpieczających, konserwujących, rewaloryzacyjnych oraz naukowo-badawczych przy zachowaniu przepisów odrębnych. Stanowiskom tym należy zapewnić w miarę możliwości odpowiednią ekspozycję, wzbogacając tym samym krajobraz kulturowy gminy i podnosząc jej atrakcyjność turystyczną. Wskazane jest ich zaadaptowanie na cele turystyczno-rekreacyjno-dydaktyczne, jednak przy uwzględnieniu ich historyczno-geograficznego kontekstu oraz we współpracy z właściwym organem ochrony zabytków i przy zachowaniu przepisów odrębnych.

Ustala się następujące szczegółowe kierunki ochrony stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej:

- *zakaz zabudowy;*
- *zakaz prowadzenia działalności inwestycyjnej i gospodarczej związanej z naruszaniem struktury gruntu;*
- *na obszarach leśnych prowadzenie gospodarki leśnej w sposób nieszkodliwy dla stanowisk;*
- *uporządkowanie i zabezpieczenie oraz właściwe utrzymanie obszarów stanowisk;*
- *ograniczenie potencjalnych zagrożeń naturalnych;*
- *ograniczenie do niezbędnego minimum wykopaliskowych badań archeologicznych na korzyść badań nieinwazyjnych (badania georadarowe, magnetyczne, elektrooporowe, C14 itp.);*
- *zachowanie i uczytelnianie formy terenowej (w tym rekonstrukcja po ewentualnych naukowych badaniach archeologicznych);*
- *ekspozycja i wkomponowanie w krajobraz kulturowy gminy;*
- *ewentualna adaptacja na cele turystyczno-rekreacyjne, utworzenie ścieżek dydaktycznych, parków kulturowych.*

5.6.3. Ochrona płaskich stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

Do trwałego zachowania przeznacza się także obszary płaskich stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

Na obszarze przedmiotowych stanowisk archeologicznych wyklucza się wszelką działalność inwestycyjną i gospodarczą związaną z naruszaniem struktury gruntu (w tym rolną). W ich obrębie dopuszcza się jedynie prowadzenie niezbędnych prac porządkowych, zabezpieczających, konserwujących, rewalityzacyjnych oraz naukowo-badawczych przy zachowaniu przepisów odrębnych.

Ustala się następujące szczegółowe kierunki ochrony płaskich stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków:

- *zakaz zabudowy;*
- *zakaz prowadzenia działalności inwestycyjnej i gospodarczej związanej z naruszaniem struktury gruntu;*
- *na obszarach leśnych prowadzenie gospodarki leśnej w sposób nieszkodliwy dla stanowisk;*
- *uporządkowanie i zabezpieczenie oraz właściwe utrzymanie obszarów stanowisk;*
- *ograniczenie potencjalnych zagrożeń naturalnych;*
- *ograniczenie do niezbędnego minimum wykopaliskowych badań archeologicznych na korzyść badań nieinwazyjnych (badania georadarowe, magnetyczne, elektrooporowe, C14 itp.).*

Powyższe zasady powinny dotyczyć również stanowisk archeologicznych, które posiadały niegdyś formę terenową, lecz z pewnych przyczyn (działalność człowieka, procesy naturalne) ją utraciły. Należy liczyć się bowiem z zachowaniem podziemnych nawarstwień kulturowych.

5.6.4. Ochrona płaskich stanowisk archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków

W przypadku pozostałych stanowisk archeologicznych (nieposiadających formy terenowej i nieobjętych wpisem do rejestru zabytków) należy przede wszystkim dążyć do jak najpełniejszego zachowania zbioru dziedzictwa archeologicznego, w myśl art. 4 pkt 1 UOZOZ oraz art. 101 pkt 2 lit. f POŚ. Z tego względu priorytet winny mieć zasady ochrony opisane w pkt 5.7.3. Gdzie tylko jest to możliwe, należy dążyć do pogodzenia funkcji terenu z potrzebą ochrony zabytku. Jeżeli jednak nie jest to możliwe, dopuszcza się zainwestowanie lub

zagospodarowanie terenu stanowiska archeologicznego z zachowaniem warunków prowadzenia niezbędnych badań archeologicznych na zasadach uregulowanych przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Prace naruszające strukturę gruntu na terenie stanowiska archeologicznego powodują bowiem nieodwracalne zniszczenie substancji zabytku w postaci nawarstwień kulturowych oraz zniszczenie lub uszkodzenie zalegających w nich ruchomych zabytków archeologicznych. W celu ochrony przed nieodwracalną utratą dziedzictwa kulturowego, działania inwazyjne na obszarze stanowisk archeologicznych należy objąć niezbędnymi badaniami ratowniczymi, w trakcie których warstwy kulturowe podlegają zadokumentowaniu, a zabytki ruchome — zabezpieczeniu i konserwacji.

Ustala się następujące szczegółowe kierunki ochrony płaskich stanowisk archeologicznych, o ile nie podlegają ochronie zgodnie z zasadami określonymi w pkt 5.7.3:

- *Wszelkie prace naruszające strukturę gruntu na obszarze występowania zabytków archeologicznych wymagają przeprowadzenia badań archeologicznych w zakresie niezbędnym do ochrony tych zabytków.*

5.6.5. Przepisy końcowe

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych opisane w pkt 5.7.2 – 5.7.4 winny ulec doprecyzowaniu w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz.U. z 2003 r. nr 164, poz. 1587). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a UOZOZ, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta bądź wsi winny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych.

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu

korzennego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, postuluje się zmianę takiego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku. W przypadku stanowisk płaskich, przy zmianie istniejących planów, należy dążyć do wypracowania zapisów, dzięki którym w sposób maksymalnie zrównoważony pogodzi się potrzebę ochrony zabytku z dotychczasową funkcją terenu. Jeżeli jednak nie jest to możliwe, należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych stanowiska archeologicznego zagrożonego zniszczeniem wskutek dopuszczonej działalności.

5.7. Niematerialne dziedzictwo kulturowe

Obszar gminy Stężyca wyróżnia, bardzo charakterystyczny dla tego terenu **folklor kaszubski** rozciągający się od Pomorza Gdańskiego aż po Bory Tucholskie. Kultywowany jest tu **język kaszubski**, prześladowany w okresie germanizacji tego regionu jak i tępiący za czasów komunistycznych. Język ten jest nauczany w niektórych szkołach gminy. Również nazwy geograficzne na tablicach informacyjnych poszczególnych miejscowości są dwujęzyczne (polski i kaszubski).

Kaszubi w odróżnieniu od mieszkańców innych regionów, mogą pochwalić się **literaturą** we własnym języku. Pierwszym Kaszubem piszącym w rodzimym języku był Florian Ceynowa (1817-1881). Jeszcze, za jego życia narodził się inny znany autor dzieł kaszubskich Hieronim Derdowski (1817-1881). Hieronim jako wybitny pisarz i poeta przyczynił się do powstania nieoficjalnego hymnu kaszubskiego „Mazurek Kaszubski”. Równie ważnymi postaciami literatury kaszubskiej byli Aleksander Majkowski (1876-1938), lekarz, pisarz i działacz kaszubski oraz Bernard Sychta (1907-1982), ksiądz z Sierakowic, badacz języka i folkloru kaszubskiego.

Na uwagę zasługuje tu **haft kaszubski** wyróżniający się kolorystką jak i motywami roślinnymi także **muzyka i tańce kaszubskie**, które wykonuje się właśnie w bogato haftowanych strojach. Kaszubi stosunkowo szybko przestali używać strojów ludowych, stało się to już w XIX wieku. Nie mniej Kaszubi mieli kilka różnych strojów w zależności od wykonywanej pracy. Inny ubiór nosił rolnik a inny rybak. Dziś kaszubskie zespoły pieśni i tańca prezentują jedynie świąteczną formę stroju kaszubskiego a ich występy są atrakcją tego regionu i przyciągają rzesze turystów.

Charakterystyczna dla tego regionu jest także **kuchnia kaszubska** stosowana nie tylko w prywatnych domach, ale także w licznych restauracjach, przyciągająca licznych turystów i mieszkańców pobliskiego Trójmiasta.

5.8. Obiekty postulowane o wpis do rejestru zabytków lub o włączenie do wojewódzkiej ewidencji zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23.07.2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r, poz. 710 z późn. zm.) obiekt, który spełnia łącznie poniższe przesłanki może zostać uznany za obiekt zabytkowy:

- stanowi nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły,
- jest dziełem człowieka lub jest związany z jego działalnością,
- stanowi świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia,
- jego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

W przypadku stwierdzenia istnienia wartości zabytku (artystycznej, historycznej bądź naukowej) wystarczy, aby obiekt posiadał przynajmniej jedną z nich, aby możliwy był jego wpis do rejestru zabytków. Przy tym trzeba podkreślić, że ochronie i opiece podlegają obiekty bez względu na ich stan zachowania, a zatem np. zły stan techniczny budynku nie może być podstawą do zanegowania jego wartości zabytkowych i odstąpienia od wpisu do rejestru zabytków. Postępowanie o wpis zabytku nieruchomego wszczyna się z urzędu – tj. inicjatorem jest wojewódzki konserwator zabytków, albo na wniosek strony – tj. osób lub instytucji, których interesu prawnego sprawa dotyczy (właściciel zabytku nieruchomego lub użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy).

5.8.1. Postuluje się o wpis do Rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego

Wiadukt drogowy w miejscowości Krzeszna. Kamienny wiadukt drogowy stanowiący wartość historyczną wzniesiony został w 1901r. jako jeden z elementów infrastruktury, budowanej wówczas linii kolejowej nr 214, łączącej stolice ościennych powiatów – Kościerzynę i Kartuzy. W latach 1928 – 1934 odcinek linii 214, na którym usytuowany jest przedmiotowy wiadukt, jako jedyny fragment starej linii kolejowej, włączony został w ciąg, powstającej wówczas nowoczesnej Magistrali Węglowej – czołowej inwestycji II RP, mającej za zadanie bezpośrednie połączenie kopalni śląskich z budowanym w Gdyni portem morskim, z pominięciem uciążliwej komunikacji przez teren Wolnego Miasta Gdańska.

Lokalizacja	Fot.	Obiekt	Datowanie
Krzeszna		Wiadukt drogowy	1901r

5.8.2. Postuluje się o włączenie do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.

Zespół folwarczny w Gapowie, w skład którego wchodzi folwark założony na regularnym planie wydłużonego prostokąta z zachowanym budynkiem dworu, za którym znajduje się lodownia, od pd. budynek gospodarczy, a od strony pn. kuźnia. Obiekt jest bardzo zadbane przez obecnych właścicieli.

Lokalizacja	Fot.	Obiekt	Datowanie
Gapowo 26		Zespół folwarczny	Pocz. XX w.

Dwór w Klukowej Hucie. Budynek z końca XVIII w. o parterowej bryle nakrytej dachem dwuspadowym z obustronnymi szczytami i trójosiową mansardą nad ryzalitem przykrytą daszkiem dwuspadowym. Obok budynku rośnie okazała lipa szerokolistna.

Lokalizacja	Fot.	Obiekt	Datowanie
Klukowa Huta, ul. Lipowa 1		Dwór	Koniec XVIII w.

6. OCENA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY STĘŻYCA. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.

Analizując stan krajobrazu kulturowego Gminy Stężyca rozpoznano następujące czynniki determinujące dalszy rozwój dziedzictwa kulturowego gminy:

Silne strony:

- liczna zabudowa mieszkalna wraz z budynkami gospodarczymi pochodząca z drugiej poł. XIX w i XX w. zachowana prawie w każdej wsi gminy,
- budynki byłych szkół (Stężyca, Gołubie, Łączyń, Szymbark, Pierszczewo),
- zachowane obiekty architektury sakralnej (kościół: Szymbark, Wygoda Łączyńska, Stężyca) wraz z budynkami przylegającymi (plebanie),
- liczne obiekty małej architektury sakralnej w formie zabytkowych kapliczek (Borucino, Gołubie, Kamienica Szlachecka, Łączyń, Stare Czaple, Stężyca, Szymbark, Żuromino),
- cmentarze katolickie oraz kaplice przedpogrzebowe (Stężyca, Szymbark, Wygoda Łączyńska)

- cmentarze d. ewangelickie (Czapielski Młyn, Szymbark, Potuły, Nowa Sikorska Huta), cmentarz d. epidemiczny (Kamienica Szlachecka),
- budynki dworca kolejowego w Gołubiu i Wieżycy,
- układy ruralistyczne (Gołubie, Potuły, Czaple Stare, Stężycza),
- środowisko naturalne wraz z krajobrazem kulturowym (Kaszubski Park Krajobrazowy, rezerваты przyrody, pomniki przyrody, szlaki turystyczne wodne, rowerowe, piesze),
- tradycja i folklor Kaszub wraz z językiem.

Słabe strony:

- liczne zmiany i zatarcia charakteru dawnych zabudowań mieszkalnych i gospodarczych,
- brak opieki nad cmentarzami d. ewangelickimi,
- brak inwestorów zewnętrznych zainteresowanych rewitalizacją obiektów zabytkowych
- niedostateczna edukacja o wartościach dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców, co powoduje nieodwracalne zmiany w budynkach mieszkalnych i gospodarczych,
- niewystarczające dofinansowanie do projektów dotyczących remontów, konserwacji zabytków, w tym dla prywatnych właścicieli,
- brak lub niska wiedza o prawnych zobowiązaniach właścicieli do należytego utrzymania obiektów historycznych.

Szanse:

- możliwość rewaloryzacji części substancji zabytkowej z wykorzystaniem dotacji państwowych jak i unijnych (kościół d. ewangelicki w Stężycy),
- dalsze korzystne tendencje i prognozy w zakresie rozwoju turystyki kulturowej,
- rozszerzenie współpracy międzyregionalnej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego – szczególnie między sąsiednimi gminami,

Zagrożenia:

- postępująca dekapitalizacja zasobu zabytkowego (układy ruralistyczne, zagrody wiejskie, cmentarze d. ewangelickie),
- brak poczucia wspólnoty lokalnej wśród mieszkańców gminy,
- niewłaściwe regulacje prawne umożliwiające niekontrolowaną urbanizację na obszarach cennych krajobrazowo skutkującą zagrożeniem krajobrazu kulturowego,
- dewaloryzacja krajobrazu kulturowego przez niekontrolowany proces wprowadzania nowej zabudowy lub wymianę starej na nową o obcych formach,
- brak odpowiednich przepisów pobudzających sponsorowanie kultury i ochrony zabytków,
- traktowanie konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego jako problemu konfliktogennego i ograniczającego swobodę dysponowania własnością prywatną i publiczną,
- niewystarczająca współpraca państwa i samorządu terytorialnego na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE - PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ.

Biorąc pod uwagę zasoby dziedzictwa kulturowego Gminy Stężycza określono następujące priorytety oraz kierunki działań i zadania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Stężycza na lata 2022 – 2025.

Priorytet I:

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno - gospodarczego gminy.

Kierunek działań programu opieki:

Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

Zadania:

- podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących nie tylko własnością gminy,
- pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w pozyskaniu środków na odnowę zabytków,
- stała opieka nad zabytkami,
- zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą.

Priorytet II:

Rozszerzanie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy.

Kierunek działań:

Aktualizacja i uzupełnianie gminnej ewidencji zabytków.

Zadania:

- dokonywanie przeglądów zasobów wpisanych do rejestru zabytków,
- proponuje się dokonania wpisu do Rejestru Zabytków Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zespołu folwarcznego w Gapowie.
- zbieranie informacji, co 2 lata, od właścicieli obiektów wpisanych do ewidencji zabytków nt. przeprowadzonych remontów,

Priorytet III:

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

Kierunek działań:

Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.

Zadanie:

Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych miejscowości w lokalnych dokumentach planistycznych, strategicznych oraz decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania przestrzennego.

Priorytet IV:

Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego gminy.

Kierunek działań:

Ułatwienie dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy.

Zadania:

- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków oraz Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Stężyca na lata 2022 –2025 na stronie internetowej Urzędu Gminy,
- udostępnienie informacji o obiektach zabytkowych na stronie internetowej Urzędu Gminy Stężyca

8. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Program został opracowany na okres czterech lat (2022-2025) i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Wójt powinien sporządzać sprawozdania z realizacji zadań Programu i przedstawiać je Radzie Gminy oraz Pomorskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków.

Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów oraz obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Program powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Proponuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji gminnego programu:

W ramach priorytetu I:

- poziom wydatków budżetu gminy na realizację programu ochrony i opieki nad zabytkami,
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez gminę,
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez właścicieli zabytkowych obiektów,
- liczba obiektów poddanych pracom zabezpieczającym przed pożarem, zniszczeniem lub kradzieżą.

W ramach priorytetu II:

- ilość wprowadzonych zmian do gminnej ewidencji zabytków,
- ilość „nowych” obiektów wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków (od 2014 roku wpisano 6 obiektów) oraz do Rejestru Zabytków województwa pomorskiego (od 2014 roku wpisano 2 obiekty),

W ramach priorytetu III:

- ilość inwestycji na obszarach objętych ochroną zabytków.

W ramach priorytetu IV:

- ilość opracowań umieszczonych na stronie internetowej Urzędu Gminy.

9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady zawarte w rozdziale 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 z późn. zm.). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną lub inną jednostkę organizacyjną, w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku. Zadania związane z opieką nad zabytkami na terenie Gminy Stężyca mogą być finansowane m.in. z następujących źródeł:

- z budżetu gminy (w miarę posiadanych możliwości)

- finansowanie odbywać się może np. w ramach dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (gmina posiada dwanaście obiektów rejestrowych, które są już po renowacji w bardzo dobrym stanie).
- z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- z budżetu Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy,
- z dotacji unijnych w ramach nowych programów operacyjnych
- z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego

10. PODSUMOWANIE - sposoby realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków w gminie Stężyca

Poprzez prowadzenie właściwej polityki władze samorządowe mogą i powinny wytyczać oraz kreować właściwe postawy obywateli wobec zachowanego dziedzictwa. Do najważniejszych zadań w tym względzie należy :

- 1) **Edukacja mieszkańców** w zakresie konieczności ochrony miejscowego dziedzictwa kulturowego. Propagowanie idei poszanowania lokalnej specyfiki budowlanej i zachowania ciągłości tradycji. Wskazane są takie inicjatywy jak organizowanie spotkań dla ludności z pracownikami służb konserwatorskich, tworzenie ścieżek edukacyjnych dla młodzieży szkolnej, mające na celu uświadomienia roli zabytków w krajobrazie kulturowym. Wskazywanie i promowanie najlepszych realizacji inwestycji związanych z zabytkami.
- 2) **Administracyjne egzekwowanie rygorów** określonych m.in. w dokumentach planistycznych oraz decyzjach administracyjnych, głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji, a także ochrony wyznaczonych obszarów i budynków. Ważną rzeczą jest również skuteczna egzekucja prawa budowlanego, a co za tym idzie walka z samowolami budowlanymi. To właśnie prawdopodobnie samowole budowlane przyczyniły się do utraty cech zabytkowych przez znaczną część budynków. Należą do nich głównie wymiany okien, najczęściej wiążące się z poszerzeniem otworów, zmiany kształtu dachu, dowolny dobór poszycia, zbijanie tynków lub też tynkowanie elewacji ceglanych oraz docieplanie kosztem podziałów architektonicznych wystroju.
- 3) **Rozwój i promocja walorów turystycznych**, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych.
- 4) **Monitoring umów dotyczących sprzedaży zabytków** osobom i przedsiębiorstwom prywatnym, pod kątem realizacji zobowiązań tych podmiotów względem zakupionych obiektów.
- 5) Wykorzystanie zabytkowych zasobów gminy do **aktywizacji gospodarczej** np. w obszarze turystyki i rekreacji.
- 6) **Współpraca ze służbami konserwatorskimi województwa:**
 - a) zakres ochrony konserwatorskiej dla obiektów ujętych w Rejestrze Zabytków - wszelkie działania projektowe, remontowe i inwestycyjne związane z tymi obiektami wymagają pozwolenia Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- b) zakres ochrony konserwatorskiej dla obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków
- **wymaga się zachowania: bryły obiektu i dachu co do kształtu i materiału, podziałów w elewacji, wystroju architektonicznego, stolarki okiennej i drzwiowej co do wielkości, kształtu, wewnętrznych podziałów oraz detalu ozdobnego.**
- Dopuszcza się stosowanie nowych technologii wewnątrz obiektu. Wszelkie działania projektowe, remontowe i inwestycyjne związane z tymi obiektami, wykraczające poza wyżej wymieniony zakres, wymagają uzgodnienia z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Ustala się następujące zadania, które powinny być uwzględniane przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, wspierające właścicieli lub posiadaczy zabytków, wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a mianowicie:

- zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowania poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- zwiększenie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych,
- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- realizacji przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.